

**„HASS, ALKOSS, GYARAPÍTS”
– AVAGY „ORA ET LABORA”**

Czuczor Gergely és Jedlik Ányos élete és munkássága

2. téma: Czuczor Gergely vagy más bencés tanárok munkássága
és emlékezete lakhelyemen

Szécsi Katalin
Patrona Hungariae Gimnázium

Tartalom

Előbeszéd	1
„Exue veterem hominem. Et indue novum hominem.”	7
„...minden tudományban tanulhattam volna eleget és szépet, de a fizikában tanulok és egyszersmind mulatok, gyönyörködöm is.”	12
„Öröm fog el, midőn/ Győz a dicső erény,/ S az ész világa át-/ Tör álmok éjjelén.”	12
Az a híres „Bökősvíz”	14
„Embernek adjam-e/ Elő keservemet?/ Hisz a szentségtelen/ Ő dülja keblemet.”	15
„A tanítónak soha nem lankadó szorgalma”	17
„És ébreszte magyart lánglobogásu dala”	19
„Hogy hazámat ne szeressem,/A bitorlót meg ne vessem:/Hatalom nem teheti!”	20
„A hazafi kötelessége minden más munkásságot háttérbe szorított”	24
„Ütött a menekvés régen várt órája”	25
Haladvány, delej, higany és eredő.....	25
Az a híres „CzF.”	26
„Akinek csak a ruhája fekete, de a lelke fehér”	27
Függelék	29
Forrásaim.....	34
Képek forrása	35

„HASS, ALKOSS, GYARAPÍTS”

– AVAGY „ORA ET LABORA”

Czuczor Gergely és Jedlik Ányos élete és munkássága

Előbeszéd¹

„Sok hajdani győri bencés diák fülében zeng még a diáknóta: „Jedlik Ányos dinamója, Czuczor Gergely Riadója ...”²

Czuczor Gergely és Jedlik Ányos. Két bencés szerzetes, két vérbeli pedagógus, két korát meghaladó, tudományába szeretettel, élvezettel és igen nagy tehetséggel belemerülő tudós elme, két hazájához hűen ragaszkodó hazafi, egymásnak unokatestvérei és barátai. E jellemvonásokat egymástól függetleníteni nem lehet és nem is kell, de hogy valamennyit alaposan bemutatthassam, s a figyelem középpontjába állíthassam, mégis e tematika szerint mutatom be ezt a két nagyszerű embert.

Publikációk, találmányok és lelemények hosszú sora, melyet az utókorra hagytak; s még mit? Tiszta emberi példát, mely még egy évszázad után sem halványul el, hisz „az igazak örökké élnek”³, s minket is felelősséggel tölt el.

„Hol pora nem becses, a szelleme sem marad ott.”⁴ Szegényes lexikoni szócikkek, a kedélyeket a mai napig felkorbácsoló, parázs vitákat indító szótára és nyelvszemlélete, romantikus verseskötetei... Ki volt ez a Czuczor Gergely? Sírkövén ez áll: Czuczor Gergely, író... Ezt az egy sort egyszerre érzem lényeglátónak és kevésnek, hát továbbra is foglalkoztat a kérdés: „Ki volt ő?” Habár igaz, ismertté Gergely néven vált, a keresztségben az István nevet kapta.

„A nép nyelvén szólván, még a pásztorkunyhóban s a zsellér tűzhelyénél is oltárt épített a nemzeti haladás és művelődés számára: ezen egyetlen érdeme is elég lenne, hogy nevét vele örökre megörökítse. (...) Lírája a magyar ember legszebb érzéseit zengi: a vallásos hitet, hazaszeretetet, a férfíúi és női erényeket. (...) Fogságában s az elnyomatás szomorú éveiben is

¹ <http://czuczor.oszk.hu/elobeszed.php>

² Prof. Dr. Cs. Varga István: Czuczor Gergely – a hazaszeretet bencés példaképe – <http://bdgyegyor.hu/15-hires-bencések/77-czuczor-gergely-osb>

³ Jedlik Ányos kedves szentírási idézete (Bölcs 5,15), sírján is ez olvasható (<http://www.agt.bme.hu/varga/foto/voltak/bel/jedlik-a.html>).

⁴ Czuczor Gergely Baróti Szabó c. versének utolsó sora: <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#14>

nagy nemzeti munkát végzett: felbúvárolta s óriási szorgalommal egybehordta a magyar nemzet szókincsét.”⁵ Így írt róla Zoltvány Irén, rendtársa és életrajzírója, s ezek fényében már egészen közel érezhetjük magunkat az igazsághoz. S mit ír Czuczor maga? „Ez ingerült idegzetű kebel/ Két eltökélt szenvedélyt nevel:/ Egyet szerettimért, s érted hazám,/ Halállepel borong a másikán.”⁶

Fontosnak tartom, hogy még az esszé elején ismertessem a Czuczor-életrajzhoz kapcsolódó forrásaimat (tanulmányom természetesen nem kigyűjtés, hanem forrásfeldolgozás és olvasmányélmények eredménye, ezért nem jelölöm minden gondolat pontos fellelhetőségét): Hegedüs Géza *A magyar irodalom arcképcsarnoka* című művének rá vonatkozó fejezete, Prof. Dr. Cs. Varga István irodalomtörténész *Czuczor Gergely – a hazaszeretet bencés példaképe* című tanulmánya, Nagy Mária a Győri Szalon portálon megjelent írása, Sólmos Szilveszter OSB *Ezer év száz bencése* kötetének fejezete, Náday Károly – Sáfrán Györgyi: *Történeti kutatások Kufsteinban* címmel megjelent könyvének bevezetője, Czuczor rövid életrajzával, ill. – őszintén bevallom – a Wikipédia írása (nem elsődleges használattal, s nem kizárólagosan).

Érdekességként megjegyzem, Rimely Mihály főapát 1859-ben mintegy 70 bencés szerzetest – köztük Jedlik Ányost is – felszólította önéletírásának beadására. Jedlik kedves mondatait – Sólmos Szilveszter könyvének köszönhetően – később idézem.

„Többen megkísérelték vele a versengést, de őt legyőzni soha senkinek sem sikerült” – írta Jedlik egy levelében az iskolai memoriter versenyek állandó győzteséről, a kis Czuczorról. A bencés atyáknak és saját szorgalmának köszönhetően hamar megtanult latinul és görögül is, nem is akárhogyan! Még diákként a történelem és az irodalom búvkörébe kerül, s nem is szabadul onnan többé. A latin egész életét végigkíséri, még diákként verselni kezd, latinul és magyarul, s majd Kufstein börtönében is fordít: Tacitus *Germaniáját* (Toldy Ferencnek küldte meg, etimológiai megállapításaival együtt), a breviárium himnuszait (elvesztek). A kor Felvidékének másik két nyelvét, a németet és a szlovákot is anyanyelvi szinten bírja, így, szintén rabsága idején, Schmid Kristóf „tanulságos beszélykeit” is magyarra fordítja.

Paraszti származása alapvetően meghatározza, kivételes személyiség a magyar írók és költők között (Petőfi lesz majd hozzá hasonló), népies hangja nem egyszerűen tanult, romantikus forma, hanem valóban sajátja, együttérzése, „lobogása” az elnyomottakkal nem csupán

⁵ Idézetek: <http://bdgygygyor.hu/15-hires-bencesekek/77-czuczor-gergely-osb>

⁶ <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#145>

forradalmi láz, tapasztalatából fakadó őszinteség; munkabírása óriási, fogsága közepette egyik legnagyobb bánata, hogy nélkülöznie kell kedves könyveit, a fordításhoz szükséges szakirodalmat.

Kisfaludy Károly csodálója, „népdalai” hatására maga is olyanokat próbál írni, nem sikerül... Jobbakat ír mesterénél, s azok minőségét leginkább „népdallá válásuk” igazolja. Még „a népi finál” is több költeménye került a nép ajkára (Móser Zoltán etnográfus kutatásai szerint 84, mely háromszor több, mint Petőfitől), ilyenek például a *Fúj, süvölt a Mátra szele...* (somogyi és gömöri variánsok!, számomra különösen kedves tény, fellelhető Pál Pista bácsi nótajaként is!⁷), *Szántó legény dala*, *Aranyhalász*. Szövegeit alakítgatta, toldotta, variálta a nép, bizonyítva azok érvényét, gyakran már nem is egyértelmű, „ki vette át kitől”.

„Széltiben ismer és dalol tőle az összes magyar nép számtalan számos verseket, melyek nagy részéről senki sem mondaná, hogy tintába mártott tollal irattak, hanem születtek test nélkül, mint a szellem gyermekei. Legközelebb, midőn népszerű dalai kiadattak, egy vevő bele nézett a könyvecskébe, s úgy találta, hogy a benne levő dalokat többnyire emlékezetből tudja: s nem vette meg a könyvecskét.” – írta Erdélyi János, Czuczor kortársa, akadémiai tag, a Kisfaludy Társaság titkára, a magyar folklór kimagasló ismerője (népdalok, mondák, közmondások, népmesék gyűjtője). S ahogy a kedves barát, Toldy Ferenc írja: „...a’ népdal’ mezején Czuczor vítta ki magának az elsőséget.”

„Én ama népdaloknak nem annyira szerzőjük vagyok, mint inkább csak a nép ajkáról összegyűjtőjük és megigazítjuk...”⁸ Nem elhanyagolható ugyanakkor népdal és néptáncgyűjtő munkássága sem, 1833-ban Czuczor 14 tételből álló kéziratot népdalgyűjteményt küldött az Akadémiának. Népies versei, dalai megírásakor is valamely már meglévő téma, szöveg alapján dolgozott. Mint egy Nyitra megyei módos gazda fiának, ő magának is valószínűleg igen nagy népdalkincs állt birtokában, híres táncos (toborzó huszár káplár!⁹) nagyapja után pedig jól ismerte a térség táncdallamait, táncait.¹⁰ Érdekesség a Czuczor Gergely, Fogarasi János által szerkesztett *A magyar nyelv szótárából*: „KÁLLAI-KETTŐS, ösz. fn. Fris magyar kettős táncz, mint azt Kállóban járják vagy hajdan járták. *Eljáрни a kállai kettőst*.” (Kis helyreigazítás: a kállai kettős csárdáshoz hasonló, de nem friss tánc.)¹¹

⁷ http://folkradio.hu/radio/album/felvetel/14304/fuj_suvolt_a_matra_szele

⁸ Idézetek: <http://csevadok.sk/files/2013/07/Moser-Zoltan-Korulvesznek-engem-a-dalok.pdf>

⁹ Sóllymos Szilveszter OSB: *Ezer év száz bencése*, Pannonhalma, 1997 – 176. oldal

¹⁰ Vö.: <http://csevadok.sk/files/2013/07/Moser-Zoltan-Korulvesznek-engem-a-dalok.pdf>

¹¹ Magyar Nagy Lexikon, Magyar Nagy Lexikon Kiadó, Budapest, 2000, 10. kötet, 450. oldal, kállai kettős szócikke

Előbb olvastam Czuczor „poétikai munkáit”, mint az azokhoz tartozó szakirodalmat, így örömmel kiáltottam fel, mikor a *Szondi* című verséhez érkeztem. Már a cím után valószínűnek éreztem a kapcsolatot Arany balladájával, de az első négy sor után már egyértelműnek („Milly had kel a’ drégeli völgyön elé,/ ’S vet vérszemeket hegyi vára felé?/ Ádáz Ali’ tábora csattog alatt,/ Rombolja tekékkal a’ sziklafalat.”). Történetvezetésük, költői eszköztáruk sok esetben azonos... (*A versösszehasonlításról bővebben lásd: Függelék I. pontja.*)

Aztán elolvastam az ezekhez tartozó értelmezéseket is, melyek már tényként kezelik ezt a kapcsolatot. Habár Arany zsenialitása sokakon túltesz, én mégis meglepetten (és egy kis méreggel) nyugtázom, hogy erre irodalom tankönyveinkben még csak utalás sincs! Pedig kifejezetten jó! Ereje, mellyel a magyarok hősi harcába ránt bele, Zrínyi *Szigeti veszedelmével* rokonítható. Műveinek ütemezése, történetvezetése, gazdag szóincse, ereje méltó volna az „említésre”. „Költői műveit a két világháború között a polgári iskolákban is tankönyvi anyagként tanulták. Életműve napjainkban már a felsőfokú magyar szakos tanárképzésből, irodalomtörténeti szintézisekből is kimarad.” (Idézet Prof. Dr. Cs. Varga István irodalomtörténész *Czuczor Gergely – a hazaszeretet bencés példaképe* című tanulmányából.)¹²

„Zengem az ősz Hunyadot, s viadalmát élte utólján/ Nándorvár falait mikoron mennybéli segéddel/ Védte vizen s földön Mahomet rohanásai ellen.”¹³

A magyarság összefogójának, a nagy törökverőnek biztató példáját tervezte hősi eposzban megénekelni. Ennek érdekében maga is a harcok színhelyére utazott, történelmi kutatásokat végzett, a műből azonban csak részletek készültek el, Czuczor felismerte, hogy a romantikus eposz ideje lejárt.¹⁴ Toldynak 1850. február 17-én írt levelében így rendelkezik: „Ha (minthogy halandók vagyunk) a sors többé vissza nem hozna, ajánlom műveimet kezelésed alá, gyűjtsd össze, és add ki; de Hunyadi kéziratomat vesd tűzbe, vagy legalább hagyd homályban. Némely egyes szakokat, kivált amelyek már itt-ott nyomtatásban kijöttek, nem bánom, ha a világnak bemutatod.”¹⁵

Nagy szerencsénkre azonban fennmaradt egy *Hunyadi* című balladája, mely az öreg és az acsarkodó főurak által gyűlölt, de hazájáért még mindig halni kész vitézt állítja elénk. Nincs benne egyetlen fölös mondat, az ismétlésekkel fokozott zaklatottsága, pergő párbeszédeinek

¹² Prof. Dr. Cs. Varga István: Czuczor Gergely – a hazaszeretet bencés példaképe – <http://bdgyegyor.hu/15-hires-bencesek/77-czuczor-gergely-osb>

¹³ <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#5>

¹⁴ Prof. Dr. Cs. Varga István: Czuczor Gergely – a hazaszeretet bencés példaképe – <http://bdgyegyor.hu/15-hires-bencesek/77-czuczor-gergely-osb>

¹⁵ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 54. oldal

bölcsessége, lírai hangneme Aranyt idézi, akinek szintén szeretett témája volt a „fekete hollós” nemzetség.

Balladái sorsa jól mutatja Czuczor szerepét, teljes munkásságát: ő pályája elején, még szeminaristaként, Kisfaludynak vitte el műveit kritizálni¹⁶, hisz őérte lelkesedett a leginkább, s majd az ő biztatásával, segítségével vált ismertté és elismertté, az ő nyomán kezdett „népies dalokat” írni. Az *Augsburgi ütközet* c. eposzát maga Vörösmarty is örömmel üdvözli, s egy évvel később maga is megjelentet egy „nemzeti eposzt”, a *Zalán futását*. Vörösmarty az elsőseget, Czuczor a nagyságot ismerte el, életük végéig jó barátok maradtak. Úttörő volt, népies költészetére bizton építhettek az utána jövők, Petőfi népies életképeinek, Tompa vidéki egyszerűségének is voltak előzményei Czuczor lírájában. (Sokáig énekelt sláger volt a *Falusi kislány Pesten*. Romantikus életképei, helyzetdalai nagyon is egyéniek, humorral és szeretettel írottak – ez egyben ott sejlik az egyszerű, naiv falusi kislány elcsábításának, a város és a vidék különbségének szomorúsága is). Temetésén ott van Arany János, aki balladáival bizonyította, megértette Czuczor költői törekvéseit, útmutatását.

Ő tehát egy személyben testesítette meg a romantika valamennyi irányzatának törekvéseit lírai, forradalmi, nacionalista és liberális költészetével, bizonyítva, hogy mindez nem egyszerű divat, hanem felismerése és válasza kora és nemzete szükség(let)ekre.

„Híd-ember” volt ő, akinek ha ma saját műveit (sajnos!) nem is olvassuk, munkásságának jótéteményeit Vörösmarty, Arany, Petőfi, és a rájuk építő valamennyi magyar költő műveiben élvezhetjük!

Habár a tudomány más területein alkotott, ez az aktivitás, méltatlan elfeledés, zsenialitás és az úttörők nehéz sorsa volt Jedlik Ányos osztályrésze is.

Jedlik Ányos 1800. január 11-én született a Komárom megyei Szimón, s 1895. december 13-án halt meg a győri bencés rendházban. Ez az évszázad az emberiség egyik legnagyobb technikai fejlődését generálta, s e korszakot ő nem egyszerűen átélte, de aktív alkotója is volt. „Jedlik is így magára hagyatva járt öncsinálta útján, és mégis nemegyszer azon nagy fölfedezések nyomán haladt, melyek e századnak dicsőségét teszik. Ő sokat keresett és sokat talált, de mert maga nem hirdette, honfitársai nem vették észre, a külföld nem látta az ő találmányait, azért a világ tudományos irodalmában a neve alig fordul elő a XIX-ik század felfedezőinek

¹⁶ Egyes források szerint pedig maga Kisfaludy kereste fel, miután kezébe került az *Augsburgi ütközet* c. hexameteres nemzeti eposza.

a sorában. Amit nem tehetett meg a világ, mert nem tudott róla, tegyük azt meg legalább mi. Írjuk oda az ő nevét az ő alkotásaihoz.¹⁷

Sírján is olvashatók a következők: a Vaskorona-rend lovagja, királyi tanácsos. Szép címek ezek, melyek ennek a végtelenül s(z)erény embernek valószínűleg nem sokat jelentettek. „...aki egész hosszú életében mindig csak rendjének jelszavát követte: „praedicate et docete”, és akinek minden gondolatát Isten és tudománya foglalta el. (...) Az ő filozófiája nagyon egyszerű volt. Isten teremtette ezt a világot a maga gazdag változatosságával és bámulatos rendjével, és mert ez a világ szép, és szépsége annál elragadóbb képekben tárul fel szemeink előtt, minél behatóbban vizsgáljuk részleteiben, azért az emberi észnek nem lehet nagyobb gyönyörűsége e földön, mint a természet jelenségeinek ez a részletes kutatása. Ez volt a mulatság, ez volt a gyönyörűség, melyet neki a fizika szerzett. A forgó mágnesrudat, a rezgő fémrugót, a higany felületén végig sikamló hullámokat, a lepke szárnyainak csillogásával vetélkedő karcolt üvegrácsot, a hatalmas elektromos szikrát órákon, napokon, évtizedeken át gyönyörködve figyelte. Csak másodsorban érdekelte az a kérdés: miért? Tudta, hogy a felelet, melyet e földön arra kaphat, megint csak újabb „miért”-re vezet, s erősen bízva hitében, ezt az utolsó kérdést jobb időkre halasztotta, akkorára, mikor a mennyekben Istennel egyesül. Életének utolsó napjaiban nehezen várta a percet, amelyben égbe szálló szelleme végre meg fogja érteni mindazt, amit e földön szemével látott, fülével hallott, gondolkozásában összegyűjteni és csoportosítani tudott, de aminek végső okát véges ésszel még keresni sem merte. Ez a tudományos hitvallás értetheti meg velünk tudományos munkásságát is.”¹⁸ Hosszan idéztem Eötvös Loránd, a kedves Jedlik-tanítvány emlékbeszédéből, ő, aki Jedliknek köszönheti, hogy fizikus lett, majd hosszú évtizedekig dolgozott vele, maga is méltó lett mesteréhez, szavai nem csak Jedlik mély ismeretéről, de saját meggyőződéséről is tanúskodnak.

„Amit nem tehetett meg a világ, mert nem tudott róla, tegyük azt meg legalább mi. Írjuk oda az ő nevét az ő alkotásaihoz.”

Jedlik Ányos számomra régóta jelenti a tudományos eredmények iránti érdeklődést és az emberi nagyság csodálatát. Fizikus voltára büszkeséggel tekinthetünk mindnyájan magyarok, emberként követendő példa számunkra. Nem tudom, mi lehet az oka, hogy voltaképpen mindenki ismeri, mégis oly keveset tudunk róla: a *szódavizet* és a *dinamót* ma már közhelyszerű-

¹⁷ <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/termesz/fizika/jedlikem.hun>

¹⁸ <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/termesz/fizika/jedlikem.hun>

en az ő nevéhez kötjük, míg elfeledkezünk mindarról, ami valóban személyét, munkásságát értékessé teszi. Korszakalkotó, amit a fizika területén elért – de mégsem szabadalmi, találmányai szólítanak meg, hanem a tudós tanár személye, aki olyannyira megelőzte korát, hogy módszereit ma újként fedezzük fel. Mert aki beleássa magát a fizikatörténetbe, azonnal láthatja, Jedlik mily nagyot alkotott az optika (egészen fiatalkorától kezdve nagy szenvedélye volt az optikai rácsok készítése), az elektromosságban terén (a dinamóelv és az elektromotor mellett nevéhez fűződik a csöves villámfeszítő megalkotása is, illetve egyéb kondenzátorokkal végzett kutatások, elsőként bizonyította a villanymotor alkalmasságát járművek hajtására, de szívesen kísérletezett galvánelemekkel és ívlámpákkal is). Újszerűen modellezhetjük kísérleteit. Nemzeti büszkeségünket fűthetjük azokkal az elsőségekkel, amik az ő számára semmit sem jelentettek. De éppen akkor vagyunk hűek szellemi örökségéhez, ha nem az elért eredményeire figyelünk, hanem arra az attitűdre, kutatói magatartásra, ami meghatározta egész életét. Jedlik alázatos figyelemmel fordult a Teremtés felé. Minden érdekelt, mindenre figyelt, és nem az elismerés, hanem a megismerés, a segíteni akarás vágya hajtotta. Ez magyarázza meg munkásságának, személyiségének látszólagos kettősségét: magának való, szerény, önérvényesítésre (mai fogalmaink szerint) képtelen ember volt, ezzel együtt tehetséges, megbecsült előadó, akiért hallgatói rajongtak, „kollégái” „loptak” tőle. Őt mindez nem érdekelte. Szerette a fizikát: belefeledkezett szépségébe, és meg akarta osztani ezt az örömet mindenkivel. Ennek érdekében nem tudományos alapon, hanem spontán módon alkalmazta a mai úttörő pedagógiai módszereket. Magyar nyelvű előadásokat tartott: közérthetően; a tudományos tételeket példákkal szemléltette: demonstrálva; a tényeket kísérletekkel alátámasztva, bizonyítva oktatott. Emellett megőrizte a „köznapi” segíteni tudás hajlandóságát. Azt mondhatnánk, ahogy életében észrevétlen maradt, s a közvetlen utókor jórészt kiselejtezte, úgy igazából ma sem hat. Pedig épp rajtunk múlik, mennyire hagyjuk hatását érvényesülni, mit tanulunk tőle. Megismerésében, megismertetésében segítségemre voltak Horváth Árpád, Vélner András kiváló technikatörténészek életrajzi regényei.

„Exue veterem hominem. Et indue novum hominem.”

Jedlik Istvánka 1800. január 11-én született a Komárom vármegyei Szimő községben. Édesapja Jedlik Ferenc kisbirtokos gazdálkodó volt, édesanyja, Szabó Rozália ősi nemesi család sarja. Ahogy ő maga írja:

„A tudás első elemeit az 1808–10 közötti három év téli hónapjaiban születési helyén kaptam meg; az év nyári hónapjait pedig lovakkal, kutyákkal és disznólegelőkön töltöttem vidám

lélekkel.”¹⁹ Szülei tehát egyszerű földművesek voltak, mégis látva fiuk tehetségét, szorgalmát és tudásvágyát (no meg gyenge testalkatát), a „Kisrómába” küldték tanulni a jelentős anyagi terhek ellenére. Bizonyítva ezzel a szülők alapvető (felismerő) szerepét a „tehetséggondozásban”. (Nagyszombatot hívták akkoriban „Kisrómának”, s mint fontos egyházi és kulturális központ számos templomával, ill. a Pázmány Péter által 1635-ben alapított egyetemével méltán viselte e nevet.)

Jedlik szimói szülőházának képzelet utáni rajza. Az öreg házat annak idején lebontották

A kis (tíz éves volt ekkor!) Jedlik édesanyja rokonainál talált otthonra Nagyszombatban. Buzgón végezte elemi, majd gimnáziumi tanulmányait: jól ismerte a számtant (élete végéig kiváló számoló volt), a mértant, a történelmet, a földrajzot, a hittant, igen hamar megtanult latinul (a latin nyelv volt akkoriban nemcsak az egyház, de az egész felsőoktatás nyelve, a klasszikus műveltség az alpműveltség részét képezte, emellett a magyarok közül sokan – főleg a felsőbb rendekből – mindennapi társalgásra is ezt használták, kifejezve ezáltal a Habsburg udvar iránt érzett ellenszenvüket). Jedlik latintudásáról így ír legnagyobb életrajzírója, Ferenczy Viktor, szintén bencés tanár: „...szorgalmával, kitűnő emlékezőtehetségével gazdag szókincset gyűjtött. Könnyebben írt és folyamatosabban latinul, mint németül. Sőt, a latin érezteti káros hatását még tudományos magyar fogalmazásában is, ahogy ez abban a korban általánosan tapasztalható...”²⁰ Nagyszombatban társaitól szlovákul is megtanult.

Czuczor István (később rendi nevén Gergely) és Jedlik elsőfokú unokatestvérek voltak anyáik testvérsége révén. Czuczor István 1800. december 17-én született (14 nappal Vörösmarty előtt) a Nyitra vármegyei Andódon, Czuczor János, módos jobbágy és negyedi Szabó Anna gyermekeként. Az unokatestvérek Nagyszombatban is együtt tanultak, mindketten kitűnően végezték tanulmányaikat. Hosszú, életük végéig tartó, mély barátságuk is ekkor kezdődött.

Nagyszombati éve alatt Széplaki Botka Tivadarral (későbbi MTA-tag) kötött még erős barátságot Jedlik, mely, bár útjaik elváltak (Botka jogász, történész lett), szintén életük végéig megmaradt.

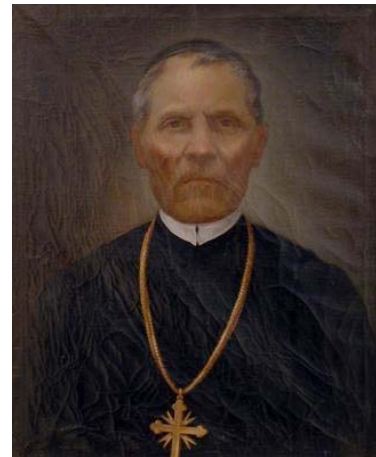
¹⁹ Sóllymos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 254. oldal

²⁰ http://mek.oszk.hu/00500/00567/html/v_mon3.htm

A Czuczor család Érsekújvárra költözött, István fiuk Nyitrán, majd az esztergomi bencésknél végezte gimnáziumi tanulmányait.

Jedlik édesapja döntése szerint (hogy németül is megtanuljon) a gimnázium negyedik osztályát Pozsonyban kezdte meg. Ám az 1813/1814-es tanévet betegsége miatt otthon töltötte, így csak 1814-ben kezdte meg tanulmányait, itt szintén a Benedek-rendieknel tanult, akárcsak Czuczor, aki 1814-ben csatlakozott hozzá (így lettek osztálytársak), s barátságuk tovább mélyült a pozsonyi évek alatt.

Jedlik pozsonyi osztályfőnöke, Gátsér (egyes helyeken Gácsér vagy Gácsér) Leó hatására kezdett gondolkodni a szerzetesi hivatáson („az a rendkívüli jóindulat, amellyel az elhunyt Gácsér Leo apát növendékei iránt általában viseltetett az alulírott lelkére olyan hatással volt, hogy mindenek előtt a Szent Benedek Regulája alatt élő szerzetbe lépjen be”²¹). Miután szülei beleegyezését is megkapta (Istvánnak még két fivére volt, Ferenc és Gábor, így aztán nem kellett félni, hogy elkallódik a Jedlik-birtok), örömmel jelentette be Leó tanár úrnak: belép a rendbe. Unokatestére hasonlóképp döntött, így együtt indultak Pannonhalmára, hogy megkezdjék novíciusi évük letöltését.

Itt szeretném megjegyezni, igen sok forrás írja (afféle „enyhítő körülményként”), hogy Czuczor és Jedlik kényszerből léptek a rendbe... Bár konkrét forrás nem áll rendelkezés(em)re, mégis bizton állítom, nem a szükség, a biztos megélhetés vagy az érvényesülés vágya hajtotta őket a szerzetbe lépéskor. „A Lélek ott fű, ahol akar...” Jedlik Ányos 79, Czuczor Gergely 49 éven keresztül munkálkodott az Úr szőlőjében. – Eötvös Loránd ekképp jellemezte mesterét 1897-ben: „a rendíthetetlen hit Istenben, a tudományszeretet, a tanítónak soha nem lankadó szorgalma, az embertársainak bajai iránt fogékony jó szív, az önzetlen hazaszeretet, mind olyan vonások, melyek Jedlik jellemében rendjének hagyományos szokásai nyomán indultak fejlődésnek és erősödtek meg.”²² (Az idézetet bővebben lásd a *Függelékben*.) Hegedüs Géza írja Czuczorról *A magyar irodalom arcképcsarnoka* című művében: „körülötte a költészet legnagyobbjai éltek: előbb Vörösmarty, utóbb Petőfi. De ő hatni tudott, üdvösen, ezekre a nála nagyobbakra, akik méltán számították őt a legkiválóbbak közé.”²³ Ez az „üdvös hatás” egész életére jellemző volt, legkedvesebb barátja, Toldy Ferenc gyermekeit

²¹ Sólmos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 254. oldal

²² <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/termesz/fizika/jedlikem.hun>

²³ Hegedüs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka – <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/>

ő keresztelte, egyik legszebb versében, mely akár lírai ars poéticájának is beillik, így ír: „Menny és föld Istene,/ Kegyed mi végtelen!/ Hogy nem hagysz engemet/ Öröm- s gyönyörtelen. (...) Te Istenem, tudod,/ Szívbánatom mi nagy:/ Itélj te róla, mert/ Igaz bíró te vagy.”²⁴

Jedlik ekképp biztatta a halálos ágya mellett álló rendtársait: „majd ha a másvilágra jutok, akkor megtudok erről a dologról is mindent, most semmit sem tudok. Csak az lesz különös – tette hozzá kedélyesen – hogy az én tanítványaim, akik előbb haltak meg, s most ott már mindent tudnak, engem fognak majd felvilágosítani arról, amit nekik megmagyarázni nem tudtam.” Ahogy azt Acsay Ferenc atya, a Győri Bencés Gimnázium igazgatója írta Nekrológiájában „Az Istennek e ritka adományát tehát nem fecsérelte el; szakadatlanul dolgozott, még halála előtt pár hónappal is tudományos kérdéssel foglalkozott: a villamos sűrítőnek általa készült módját írogatta egy füzetkébe, melyet íróasztalán találtunk. (...) Megállott, megadta magát az isteni akaratnak, amely határt szabott az embernek, amelyen túl nem mehet. Tudománya tehetetlenségét élő hitével pótolta.”²⁵

Várszegi Asztrik atya így emlékezett Jedlik Ányosról halálának 200. évfordulóján: „Emlékezzünk rá, hogy ma is tanítson minket, ahogy egykor azt katedráján tette. (...) A bencés eszményt, az *ora et labora* pólusait egyesíti magában. Az arra szakavatottak méltatják a tudós pályáját, értékelik eredményeit és így emlékeznek meg róla. Mi emberségét faggattuk, hogy teljességre tanítson minket, mert el-elakadunk a töredékességben, a rész-szerint való látásban.”²⁶

Nemcsak Jedlikre igazak e szavak, de kor- és rendtársaira is, így – többek között – Rómer Flórisra, Rónay Jácindra, Mann Emiliánra (Jedlik barátja), Czinár Mórra (Jedlik tanára), a már idézett Acsay Ferencre, Koltai Virgilre, Zoltvány Irénre, Czuczor Gergelyre is. Egy oly kor, egy oly rend tagjai voltak ők, melynek példája az Istentől kapott talentumait kihasználó, s azzal társai javát szolgáló ember, a rábízottakat példájával is vezető, oktató pedagógus. Napjainkban igen divatos a „kutató tanár”-fogalom mint „pedagógusi életpályamodell”, hát ők ezt bizonyosan nem illették ilyen hangzatos névvel, de már 100–200 évvel ezelőtt is *művelték*.²⁷

Jedlik István első fogadalomtétélekor (1817. október 25.) az Ányos (latinul Anianus) nevet kapta, Czuczor István a Gergely nevet. Még novíciusi éveiből érdekes, kedves kis történet maradt fel Jedlikről, mely kiválóan példázza személyiségét: egy sétájuk közben novíciustársával a paraszti és a papi pályát hasonlították össze, egyikük szerint ők sokkal „jobban jártak”,

²⁴ <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#145>

²⁵ Velner András: Jedlik Ányos, Elektra Kiadó, Érd, 2008 – 119. oldal

²⁶ <http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz9512/vsza9512.html>

²⁷ Vö.: Barkó Ágoston OSB: Bencések Győr város kulturális életének szolgálatában a 20. században 399–414. oldal

hisz teljes kényelemben, különösebb fizikai megterhelés nélkül élhetik le egész életüket. Jedlik nem értett egyet társával, s hogy véleményét illusztrálhassa, elkérte egy közelben szántogató öreg paraszt bácsitól ekéjét, s feltűrve reverendáját, füttyentett az ökröknek, s olyan gyönyörű barázdát szántott, hogy az bárkinek becsületére vált volna. Visszaérve ámuló társaihoz, s a nem kevésbé meghökkenet eketulajdonoshoz, csak annyit mondott: „bizony, így tettek bencés ősatyáink, az „ősmonachusok”, s bizony nekünk is így kéne tennünk, s akkor megtartanánk a munkás ember becsületét, s a papok sem lennének oly kövérek.”

Az „ősmonachus” név elhelyezésükig rajtaragadt, melyet ő egy cseppet sem bánt. A magister még aznap este megrótt a gúnyos kijelentéséért, s penitenciát rendelt neki (100 Miatyánk, s három napig csak kenyér és víz, emlékeztetve a „kövér papokra”). Ez volt élete legnagyobb fegyelmi büntetése.²⁸

Novíciusi ideje letöltése után (1817) a győri bencés líceumba küldték őket tanulni, ahol Jedlik a logikai, majd a fizikai osztályt végezte el, Czuczor pedig bölcsészetet tanult. Jedlik itt ismerkedett meg Czinár Mór bencés tanárral, aki bár történész volt, a tanárhiány miatt fizikát is oktatott. Jedlikre alapvető hatást gyakorolt az óráira alaposan készülő, kísérletező, szakirodalmat ismerő tanár, bár az talán saját felkészületlenségétől tartva próbálta távol tartani magától diákjait.

1820-tól egy rövid időre elszakadtak egymástól: Czuczor Pesten, a központi papnevelő intézetben, Jedlik Pannonhalmán végezte a teológiát. 1822-ben Ányos megkezdte pesti egyetemi tanulmányait, 1821-ben tette le szigorlatát fizikából és matematikából, majd 1822-ben történelemből és filozófiából, ezzel doktori címet szerezve (1822. október 21-én avatták a bölcsész tudományok doktorává), 1822. november 4-én Győrben tette le a tanári esküt a főigazgató előtt. Gergely betegségei miatt 1823 tavaszától Pannonhalmán folytatta – majd itt is fejezte be – tanulmányait; s hűen „jó szokásához”, kiváló eredménnyel végzett. 1824 őszén szentelték pappá, unokatestvérét 1825 őszén. 1825-től együtt tanítanak a rend győri gimnáziumában. Jedlik egy évig oktatta a harmadikosokat hittanra, latinra, magyar nyelvre – ez csak 1819-től vált kötelező tárggyá –, magyar történelemre, földrajzra és matematikára, majd a líceum fizika tanszékén oktatott, ezzel átvéve egykori tanára csodálatos birodalmát: a fizika szertárát, melynek teljes leltározását is elvégezte. Igaz, szomorú munka volt ez, a már meglévő Inventarium (Leltár) számos rovatában ez állt: kirabolva... A várost megszálló francia katonák az iskola szertárából jópár tárgyat vittek el „emlékbe”.²⁹

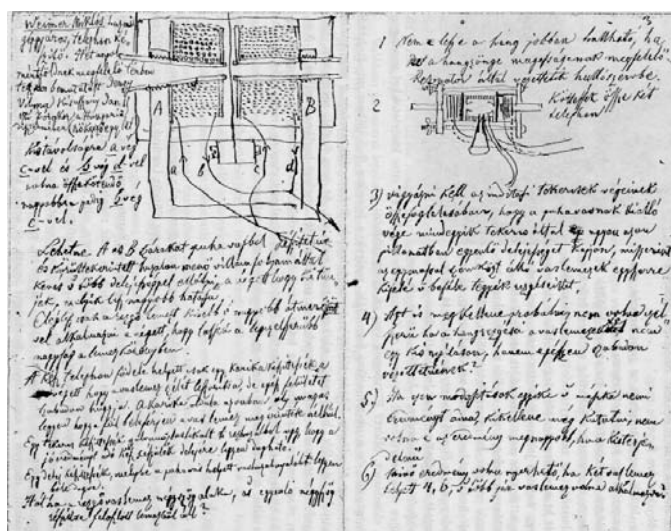
²⁸ A történet forrása: Horváth Árpád: A megkésített világhír, OKTESZT Kiadó, Nyíregyháza, 1995

²⁹ Horváth Árpád: A megkésített világhír, OKTESZT Kiadó, Nyíregyháza, 1995

„...minden tudományban tanulhattam volna eleget és szépet, de a fizikában tanulok és egyszersmind mulatok, gyönyörködöm is.”³⁰

Jedlik nekilátott, hogy saját csekélyke jövedelméből, ill. rendje támogatásából fejlessze szertárát, bemutató és kísérleti eszközeit: gyalut, forrasztókészletet, kézifűrészt vásárolt, így saját kezűleg is sok mindent előállíthatott, amit oktatási célokra és kísérletekre egyaránt felhasznált.

Buzgón olvasta a tanári könyvtár köteteit, illetve külföldi szaklapokra is előfizetett, Németországból évről-évre megrendelte a *Physikalisches Wörterbuch* köteteit.

A mai napig őrzik Jedlik kis 58 oldalas füzetkékjét, melynek címe: *„Kísérletek sorozata, amelyet saját előadásai-ban történő felhasználásra Jedlik Ányos benedek rendi tanár állított össze az 1829-ik esztendőben”* Ez afféle kísérleti naplóként funkcionált, s nem kevesebb, mint 292 kísérlete leírását tartalmazta. Nagy kincs ez, tekintve, hogy igen kevés jegyzete, írása maradt ránk, egyrészt

a viharos történelmi idők, ill. a gyorsan ítélező, „hozzá nem értők” pusztítása, másrészt saját szelektálásai miatt.

Faraday neve sem csengett számára ismeretlenül, folyóiratokból tudta, hogy a szintén szerény családi körülményei ellenére fizikussá lett angol tudós is naplót vezet kísérleteiről. (Nem ez az egyetlen pont, amiben módszereik hasonlítanak, de erről majd a későbbiekben.)

„Öröm fog el, midőn/ Győz a dicső erény,/ S az ész világa át-/ Tör álmodok éjjelén.”³¹

Czuczor pesti éveiben ismeri meg a kortárs írókat (többek között Kazinczyt!), költőket, mivel a kispapok aktív társasági, irodalmi életet élnek. Czuczor betegen is alkot, a példaképének tekintett Kisfaludy maga megy el hozzá, mikor az ifjú munkálatairól hall: „Nemzetem hősköltője! Kisfaludy ajánlja neked barátságát!”, az *Augsburgi ütközetet* az *Aurorában* közölteti. Az 1824-es megjelenést követően Czuczor ünnepelt költő lesz, Kisfaludy 1830-ban be-

³⁰ http://mek.oszk.hu/00500/00567/html/v_mons4.htm

³¹ <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#145>

következett halálakor tudatos költészetével átveszi annak helyét; s így búcsúztatja a Mestert: „Károly! nevednek fénye ragyogni fog,/ Míg serdül ész, mely szépnek örülni tud,/ Tiszteltetel, míg a magyarnak/ Ajkairól magyar ige hangzik.”³²

Czuczor az 1827/28-as tanévben a győri szónoklati osztályban oktatott, 1828–29-ben pedig magyar nyelvészetet és irodalmat a rendi növendékeknek. Ezek után Komáromba helyezték, itt a tanári munkák mellett lelkipásztorként is helytállt: az 1831-es ázsiai kolerajárványban „fáradhatatlanul és félelem nélkül látogatja a betegeket, vigasztalja a haldoklókat”³³.

Folyamatosan ír, publikál, az Akadémia az elsők között választotta levelező tagjává, 1835-ben pedig már annak segédjegyzője és levéltárnoka, 1836-tól rendes tagja, így újra Pestre költözik.

Életének több mozzanata is igen hasonló Kazinczy Ferencéhez: a magyar nyelv szenvedélyes szeretete, s döntő hatás arra, nyelvújítói tevékenység, ill. „összekötő szerepük”, mindketten csupán személyükkel biztosították a minőséget, s ez tette őket oly szeretetté kortársaik körében (vö.: „levélhadjárat” Czuczor kiszabadításáért, ill. szabadulása után, „1851. jún. 16-án Vörösmartyval az élen, már szakmai-baráti körben üdvözölték, a Nyelv-és Széptudományi osztály ülésén”³⁴).

Számos népi bölcsesség említi az ellenségeket és barátokat, mint a jó munka igazolását, s Czuczornak mindkettő megadatott...

„Két dudás nem fér meg egy csárdában”, de sokan megfértek a Csigában... A reformkor nagyhatású alakjai tehetségüket, vagyonukat, energiájukat egyesítve, barátokként dolgoztak a gazdasági, szellemi, s minden egyéb tekintetben is modern és magyar modern Magyarorszáért. Szellemi központjaik így többek a pesti Csigá vendéglő, Bártfay szalon, ill. Fáy András Stáció, majd Kalap utcai lakása. Összefogásuk és barátságuk eredményeként álmuk valóra vált. Mindez figyelmeztetőjelként int minket is, a „turáni átok”, s a „patópáلكodás” legyőzhető!

„A barátság ezen falai közé, midőn épülnének, vidám, enyhe óráik között követ rakának: Barabás Miklós, Bajza József, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Fáy András hitvesével, Fáy Ferencné leányával, Ferenczy István, Luczenbacher János, Pólya Jó-

³² <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#7>

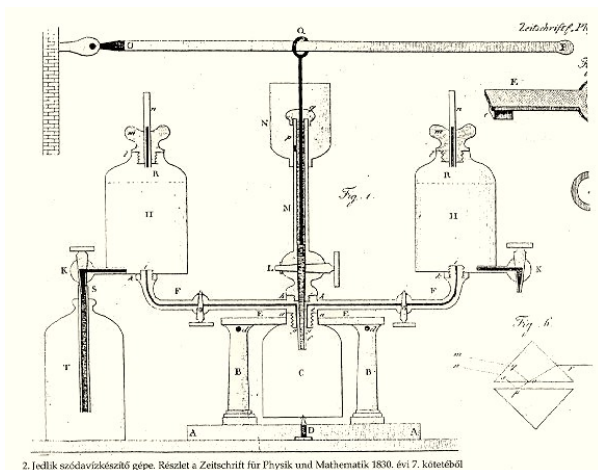
³³ Sólmos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 177. oldal

³⁴ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 35. oldal, 7. bekezdés

zsef hitvesével, Szontagh Gusztáv, Vörösmarty Mihály május 30-án 1837.” – írták a „haza mindenésének” szüreti házára a közös munkálkodás emlékére. Fáy 1832-ben vett a fóti Öreghegyen szőlőt, szüreteire az ország színe-java összegyűlt, Czuczor és Vörösmarty szinte elmaradhatatlan vendégek voltak ilyenkor. Az anekdota szerint 1842 októberében Czuczor unokatestvérét is magával vitte Fáyhoz, Jedlik a bort szódával hígította, az eredmény mindenkinek tetszett, s Vörösmarty – mivel a németes *spitzert* méltatlannak találta ez ízig-vérig (minden cseppjében) magyar italhoz, így elnevezte fröccsnek, s rögtön nekiült, hogy megírja *Fóti dalt*.³⁵ Kaba Eszter így ír Fáy András baráti társasága című tanulmányában „A »Fóti dal« voltaképpen Toldy Ferencnek kezdeményére született. A Fáy szüretjein részt vevő költők előtt nem egyszer fejtegette az eszmét, írának a fóti társaság számára egy társas dalt, a német »Geselliges Lied« mintájára, hogy – elvégre valami újjal léphessenek fel és ne csak népdalokat énekeljenek. Barátja unszolására írta 1842-ben Vörösmarty híressé vált bordalát, és kéziratával zsebében indult ki Fáy szüretjére.”³⁶

Az a híres „Bökösvíz”

Ennek a sokak által ismert Jedlik-találmánynak a születése is magán hordja feltalálójának jellegzetes „stíluselemeit”, hiszen a poshadt füredi víz (a beteg szerzetesek itták, bár mire Győrbe értek a nagy palackok, vizük igencsak poshadttá vált) helyett alkotta meg Ányos. Mészkövet szerzett a kőfaragóktól (carrarai márványt!), a helyi bádogosmesterrel (Pallos) pedig elkészíttette tervei alapján a készüléket, mely sikere a győri bencések elismerő bóloga-

2. Jedlik szódavízkelesztő gépe. Részlet a Zeitschrift für Physik und Mathematik 1830. évi 7. kötetéből

tása szódavíz-kortyolgatás közben. Rendházfőnöke buzdította, küldje el leírásait a német *Zeitschrift für Physik und Mathematik* című szakfolyóiratnak, Jedlik engedett, így saját szavait is olvashatjuk a szódavíz elkészítéséről. (Ezeket lásd: a Függelékben.) A rendház orvosa, Bánóczy doktor hiába ajánlotta Jedliknek, hogy üzemet nyisson, a szerzetes, mint még oly sokszor életében, lemondott az anyagi haszonról. Az 1831-es nagy kolera-

³⁵ <http://cultura.hu/kultura/a-foti-dal-tortenete/>

³⁶ Kaba Eszter: Fáy András baráti társasága – A reformkori Pest egyik társaséleti központja c. tanulmánya – http://old.bparchiv.hu/id-873-kaba_eszter_fay_andras_barati.html

járvány idején azonban – már pozsonyi tartózkodása alatt – ezen találmányával is enyhítve a szenvedők fájdalmait, bizonyítékát adva „embertársai bajai iránt fogékony, jó szívének”.³⁷

Pontosan 10 évvel később, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók nagygyűlésén beszél Jedlik a szódavívről. A rá jellemző módon, kiváló előadói érzékkel hallgatóságát nemcsak szavai, de a tapasztalás útján is megismerteti találmányával, „mesterséges szénsavas vízzel” kínálja őket (100 palack savanyúvizet készített ezen alkalomra). Előadásai igen hasonlóak Faraday Royal Institutionban tartott híres felolvasásaihoz.

(A Függelékben egy kisebb részlet található Jedlik ezen előadásából, külön érdekességét adják e szövegnek az akkoriban használatos kémiai elnevezések, ill. a fröccs említése.)

Sikeres bemutatója hatására többen is ajánlották, nyisson üzemet találmánya gyártására. Jedlik családjára gondolt, és saját pénzéből felszerelve be is indított egy ilyet, s mikor az már 760 forintnyi nyereséget hozott, átadta egyik rokonának, mondván, nem néki való az a sok üzleti irkafirkázás. Miután a rokon tönkrement, Jedlik többé nem foglalkozott a „savanyú vízzel”.

„Embernek adjam-e/ Elő keservemet?/ Hisz a szentségtelen/ Ő dűlja keblemet.”³⁸

Czuczor az Akadémia Nyelvtudományi Osztályának és a Kisfaludy Társaságnak tagjaként is aktív, számos hexameteres elbeszélő költeményt ír, melyek közül kiemelkedik a *Bontond*, majd kiadja *Poetai munkáit*, mely a hősi művek mellett szerelmes verseket is tartalmaz, ez utóbbiakban egyesíti a népies hangot és a romantika formavilágát. A kötet óriási siker, de...

Akárcsak Jedlik, ő sem volt széles tömegek által szeretett, ő sem egyszerűen „híresség” volt, népszerűsége soha nem volt felületes. Felismerésükkel bőven megelőzték korukat, irigyelték, lenézték vagy csak egyszerűen nem értették őket. Felismerésük pedig a *haladás* volt. Éppen ezért soha nem is a dicsőségért *alkottak*, hanem „csak alkottak”. S éppen ezért meríthettek és meríthetünk most is oly bőven eredményeikből, felfedezéseikből.

Mindig is ragaszkodtak a minőséghez, tudományukért rajongtak, s ezért azt teljes mélységeiben akarták megismerni. Szintén „modern korunk” terméke az „élethosszig tartó tanulás” kifejezése, de csak a kifejezés... Jedlik egészen haláláig hűséges előfizetője volt a kor legjelentősebb szaklapjainak, még idős korában is hajlandó volt utazni, ha egy-egy új fizikai talál-

³⁷ <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/termesz/fizika/jedlikem.hun>

³⁸ <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#145>

mányról volt szó (76 évesen pl. Herénybe utazott, hogy az egykori tanítványa, Gothárd Jenő által felszerelt, első magyarországi telefont megtekintse)³⁹, s amíg fel tudott kelni ágyából, addig a fizikaszertárnak is hű látogatója volt. Egy pillanatra sem tudta (s nem is akarta) levetkőzni kutató, fizikus voltát.

Czuczor afféle „örökmozgóként” mindig talált magának feladatot, olyan körülmények közt is, amikor sok minden fontosabb lehetett volna, s amikor sokan feladták volna. Rá is – akárcsak Kazinczyra – jellemző volt a grafománia; mániákus írók voltak, akiket Kufstein börtöne sem akadályozhatott meg szenvedélyükben.

Poetai munkáinak kiadásakor ellenségei és irigyei úgy érezték, most végre fogást találtak rajta, bevádolják, szerelmes versei nem illők papságához, s bár a vád meglehetősen „rövidlátó”, kicsinyes, hatása mégis azonnali és jelentős volt – természetesen, nem ez volt az igazi „vád”, de magyaros öntudata, büszkesége bántotta az uralmát féltő Udvar. Tudta ezt Czuczor is („ezek is csak ürügyek ugyan, mert valóságos ok a magyarság gyűlölt ügye”⁴⁰), azonban kitartott igazsága mellett.

Évekig húzódozó megaláztatása megkezdődik... Rendi előjárói próbálták védeni, kieszközték számára a császár kegyelmét. Száműzetésében sem szakadt el az irodalmi, tudományos munkától, nyelvészeti kutatásokat végzett, ezek sikerét mutatja, hogy 1845-ben az Akadémia őt kérte fel a magyar nagyszótár elkészítésére, így Czuczor újra visszatérhetett Pestre.

„Czuczor szeretetre méltó ember volt, szerette a társaságot.”⁴¹ S a társasága is szerette őt, száműzetése idején gyengéd figyelmességgel fogadják. „1837-ben kénytelen visszatérni Pannonhalmára. (...) A rendtársak szeretettel veszik körül a kormányzattól elnyomott író. (...) Az elhunyt Guzmics Izidor, bakonybéli apát felett az emlékbeszédet az Akadémián 1840 szeptemberében ő tartja, és meleg taps fogadja, amikor az emelvényre lép. Az új főapát, Rimely Mihály szót emel érdekében az udvarnál. (...) Távozása Győrből fényes tüntetésre adott alkalmat a jogtalanul elszenvedett sérelmekért; olyan nagyszerű fáklyászenével tisztelték meg hívei, amilyet – Toldy Ferenc szerint – Győr városa eladdig nem látott. (...) Windischgraetz halálra akarta ítélni. A pesti ferencesek gvárdiánja, Dank Agapitus megnyerte Windischgraetz gyóntatójának jóindulatát, és ennek könyörgésére engedett a herceg. (...) Czuczor jóbarátai sem tétlenkedtek. (...) Toldy Ferenc vette rá (...) Teleki József grófot, hogy járjon közbe... Rimely Mihály főapát is személyesen kérte Windischgraetzet a Czuczorral való kíméletes

³⁹ Vö.: Velner András: Jedlik Ányos, Elektra Kiadó, Érd, 2008 – 98. oldal

⁴⁰ Prof. Dr. Cs. Varga István: Czuczor Gergely – a hazaszeretet bencés példaképe – <http://bdgyegyor.hu/15-hires-bencesek/77-czuczor-gergely-osb>

⁴¹ Sóllymos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 182. oldal

bánásmódra. De mások is próbálnak segíteni rajta. A fiatal piarista, Csaplár Benedek valahogy engedélyt szerzett, hogy egy ór jelenlétében beszélhessen Czuczorral (...) azt is kijárta, hogy egy öreg anyóka a piarista házból vihessen neki ebédet. Czuczor pedig ételes csészékbe csempészett levelekkel adott hírt magáról, közölte kéréseit. Húsvét vasárnapján őrizet mellett elvitték a piaristákhoz, ahol szentmisét hallgatott, meggyónt, megáldozott...⁴²

„A tanítónak soha nem lankadó szorgalma”⁴³

Így mondta a kedves Jedlik-tanítvány, Eötvös Loránd, a szintén a leghíresebb és legjelentősebb magyar fizikusok egyike. S ha valaki, ő biztosan jól ismerte Jedliket, hisz – no, de ne szaladjunk így előre...

Most nem titkolom, egyik legkedvesebb témám következik: Jedlik Ányos és Czuczor Gergely, a korát igen sok tekintetben megelőző PEDAGÓGUS. Mert Jedlik pedagógus volt, a szó legtisztább és legnemesebb értelmében. Megérzéseit tapasztalatokkal igazolta saját maga számára is, a diákság állandó közelségében élt egészen halála napjáig.

A „felfedezettő tanulás” korunk egyik gyakran dicsért módszere, s hogy Jedlik nem nevezte így saját tanári módszereit, abban bizonyos vagyok, akárcsak abban, hogy ennek ellenére ezt használta, művelte ő is, valóságos műgonddal. Jedlik anekdotákat mesélt, kísérleteket mutatott be, nem „szégyellte” a modern fizika legfrissebb lépéseiről tájékoztatni hallgatóit, akik egyszerre szerették és tisztelték is őt, egyszóval (kettővel:) órái élvezetesek és igen tanulásosak voltak. (*A Függelékben Patsch Ferenc SJ atya Heidegger – tanulmányából olvasható egy részlet.*)

Czuczort apja (mint akkor oly sok módos gazda, ki fiának egy – a sajátjánál – jobb, fényesebb karriert remélve) katonai pályára szánta, ő azonban „tanítani akart.”⁴⁴ Ez a két szó azonnal megragadta a figyelmemet Hegedüs életrajzában, gyönyörű hivatástudatról tesznek tanúságot.

„Nem tetted meg apád kedvét, de azért Isten áldjon.”⁴⁵ – így bocsátotta útjára fiát novíciusi ideje megkezdésekor.

Nem írta szablyával, de fekete téntával az ő örök hírét... „Apja zsinóros magyarban járatta, egész életére megszerette, szerzetesként is büszkén viselte ezt az öltözéket.”⁴⁶ Magyarságtudata nem csupán külsőségekben nyilvánult meg, ahogy Zoltvány Irén írta: „benne nem az

⁴² Sóllymos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 180. oldal

⁴³ <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/termesz/fizika/jedlikem.hun>

⁴⁴ Hegedüs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka – <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/>

⁴⁵ <http://bdgygygyor.hu/15-hires-bencesek/77-czuczor-gergely-osb>

⁴⁶ <http://bdgygygyor.hu/15-hires-bencesek/77-czuczor-gergely-osb>

egyszerű szerzetest zaklatták s nem pusztá fegyelmi vétségeket üldöztek, hanem az erős nemzeti érzést, tüzes és őszinte magyarságát szerették volna elfojtani.”⁴⁷ (Az idézeteket lásd Prof. dr. Cs. Varga István tanulmányában.)

Jedlik mindössze 27 éves volt, amikor megalkotta „forgonyt”, azaz a világ legelső elektromotorját, elektrodinamikus motorját. Jegyzőkönyvébe ezt írta: „Egy villanymágneses huzal egy másik, hasonlóan elektromágneses vezeték körül folytonos forgómozgást fogantatosíthat.”⁴⁸

4. Sokszorozó tekercsben áramváltással forgó villamdelej: Jedlik forgonya (1830)

Akkor is (rá oly jellemző módon) olyasmit akart és bizonyított, amit senki sem hitt. Találmányát mégsem ismertette a szakmával, csupán hallgatóival, s hagyta, hogy évek múltán a tudományos világ *William Ritchie*-t ismerje el az elektromotor feltalálójaként. Szintén rá jellemző módon.

Hogy is működött ez a „forgony”? Magát a feltalálót hívom segítségül: „...mivel a villamdelej a multiplikátor delejes hatása alatt azon helyzetből, amelyben a hossza a multiplikátor huzalainak irányával egyenközű, ott megint nyugvó állapotba jönne, ahol a delej hossza a multiplikátor huzalainak irányával épszöget képez: tehát avégett, hogy azon helyeken meg ne állhasson, hanem forgó mozgásba jöjjön s azt megszakadás nélkül folytassa, a multiplikátor szerkezete úgy módosítandó, hogy a villamdelejen létező huzaltekercsben a villam folyam ellenkező irányúvá változzék ott, ahol a villamdelej hossza a multiplikátor huzalainak irányával épszöget képez.”⁴⁹

A bencés rend feladata volt az is, hogy a pozsonyi, ill. a győri akadémiákat ellássa tanárokkal, így mikor 1831-ben a pozsonyi akadémia fizikai tanszéke megüresedett, elöljárói Jedlik Ányost jelölték ki annak betöltésére. Itt 1839-ig tanított, komolyan fejlesztette az akadémia szertárát a rend, az állam, de főleg igazgatója, Adamkovits Mihály, tankerületi főigazgató, esztergomi kanonok támogatásával. 1834–1835 között szakmai tanulmányutakat tesz Ausztriában. Barátjával és rendtársával kettesben, leginkább gyalog vándorolják végig az utat. Bécsbe többször is ellátogat. Nem állt meg azonban a pozsonyi akadémia fejlesztésénél: 5 darab Ettingshausen–Echling-féle acélmágneses egyenáramú generátort osztott szét a magyar akadémiák (a pozsonyi, a győri, a nagyváradi, a kassai és a pesti akadémia) között.

⁴⁷ <http://bdgyegyor.hu/15-hires-bencesekek/77-czuczor-gergely-osb>

⁴⁸ Horváth Árpád, *A megkésétt világhír*, OKTESZT Kiadó, Nyíregyháza, 1995

⁴⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Jedlik_%C3%81nyos#M.C5.B1k.C3.B6d.C3.A9si_elve

1831 júliusában Tomtsányi Ádám halálával betöltetlenül maradt a pesti egyetem fizika tanszéke, mely állásra augusztus 16-án pályázatot írtak ki, s melyre Jedlik is tervezte jelentkezésének beadását, de főapátja, *Kovács Tamás*, fiatal korára való hivatkozással nem adta meg beleegyezését. Az állást Gröber Lőrinc, volt győri akadémiai tanár nyerte el, de mivel ő nem sokára elhunyt, újabb pályázatot írtak ki. Jedlik ezúttal megkapta a szükséges főapáti engedélyt, így beadhatta pályázatát. Az állást mégsem ő kapta meg, bár vizsgaeredménye alapján ő volt arra a legérdemesebb, mert ez esetben a befolyásos kapcsolatok többet értek, mint a tudás. A nyertes Degent azonban felkészületlensége miatt hamarosan felmentették.

1837-ben újabb pályázatot írnak ki, mindössze három jelentkező van, köztük – nagy meglepetésre – egy ügyvéd. A vizsgát megírták (a kidolgozandó tételek: 1. Rejtett és szabad hő; 2. Dörzsölési, megosztási és érintkezési elektromosság jelenségei és törvényei; 3. Két, három és több erő eredőjének megállapítása), az eredmény még nagyobb meglepetést okozott, a nyertes ugyanis az ügyvéd lett. Jedlik csüggedve indult haza, Pozsonyban aztán még nagyobb meglepetés érte. Pestről hozott hírt egy lovas futár: a vizsgabizottság heves vita közben újra összeült, s ezúttal őt hozta ki nyertesként. Jedlik Ányos 1840-től 1878 októberéig működött a pesti Tudományegyetem Fizika Mechanika Tanszékének professzoraként, ill. az 1846/47-es tanévtől kezdve három évig dékánként az egyetem bölcsészkarán.

Sok neves mérnököt és szakembert nevelt a hazának. Elmozdítása az egyetemről, mint életének oly sok jelentős eseménye a féltékenység, a kicsinyesség műve volt, Jedlik 78 évesen, de ereje teljében tehát beadta nyugdíjazási kérelmét.

„És ébreszte magyart lánglobogásu dala”⁵⁰

„Petőfi harci dalai mellett, de azokat megelőzve, az egész szabadságharc legélesebb, legszókimondóbb és legfenyegetőbb csatadala, nem pusztán harci riadó, de politikai is, Petőfire emlékeztető plebejus ingerletű, zsarnok ellenes támadás is, amely meghaladta vagy legalábbis megelőzte a liberális eredetű forradalmiságot, a függetlenségi harcban tanúsított elvi következetességet...” – írja Tóth Dezső irodalomtörténész.⁵¹

Nincs ma március 15-én ünnepség a „Talpra magyar” nélkül, 1848-ban viszont forradalom nem lett volna a „Talpra magyar” és a „Szabad népek valánk, s azok legyünk” nélkül. Az ekkor már igen beteg Czuczor minden keservét beleírja e versbe... Erejét, erélyét látva Bajza

⁵⁰ Czuczor Gergely Kölcsey Ferenc sírjánál c. verse – <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#148>

⁵¹ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 30. oldal

nem is akarja azt közölni, Czuczor azonban ragaszkodik hozzá, s a vers végül mégis megjelenik 1848. december 21-én, Kossuth Hírlapjában.

Sólymos Szilveszter a következőképp ír a vers keletkezéséről „1848 decemberében a Nemzeti Színház egyik előadásán a szünetben egy ismerőse azt veti szemére, hogy miért nem lelkesíti lantjával a nemzetet jelenlegi hősi küzdelmében (...) Az eddig őt ért sérelmek és vádak elfojtott keserűsége feltör szívéből, és a nemzeti ügyért lángoló érzése megíratja vele életének végzetes és annyi szenvedést okozó költeményét, a Riadót.”⁵²

„Hogy hazámat ne szeressem,/A bitorlót meg ne vessem:/Hatalom nem teheti!”⁵³

A gondos megtorlás Czuczort sem kímélte, 844 napot tölt börtönben. 1849. január 18-án fogták el a Pestre bevonuló császári seregek, ezidőtájt írhatta a fent idézett verset is.

„Czuczor Gergely bencésrendi pap (...) a fegyveres felkelésre buzdítás miatt a Theréziai Törvény 62. cikk 4. § és a legfelsőbb kézirat a múlt év október 3-ról, valamint Windischgrätz herceg tábornagy Őfőméltóságának 1848. november 13-án kelt kiáltványa alapján, hat évi vasban eltöltendő várfogságra büntetették.”⁵⁴

Czuczor Gergely fogságából küldött első (még több mint harminc követte) levele barátjának, Toldy Ferencnek: „Kedves Barátom! Horácztot visszaküldöm. Virgil műveit kérem. Ne feledkezzél el rólam. Jó volna talán, ha a Primás és Pesten levő Főpapak is folyamodnának értem. A gróf jó akaratában és bölcsességében sokat bízom. A haditörvényszék hat évi várfogságra ítélte. Szörnyű büntetés! De bízom Istenben, Isten után Ő Felsége kegyelmességében és a Kormányzó Herczeg megkegyelmezésében. De ha beteg leszek, ez szomorít. Isten veled.”⁵⁵

Egy szeretnivaló, Istenben mélye hívő, igaz ember képe rajzolódik ezekből a levelekből (sokat elárulnak róla a következő sorok: „gyermekeidet, kérem őket imádkozzanak a Cz. bácsiért. Isten az ártatlanok szavát meghallgatja, s azt fogja határozni felőlem, mi szent bölcsessége szerént nekem legüdvösebb”⁵⁶). Barátainak igaz szeretete is bizonyosságot nyer: elsőként is Toldy Ferencé, aki minden követ megmozgatott barátja kiszabadításáért (lásd: levele Mária

⁵² Sólymos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 177. oldal

⁵³ Részlet Czuczor Gergely Ítélszék előtt c. verséből – <http://mek.oszk.hu/05900/05932/05932.htm#20>

⁵⁴ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 45. oldal

⁵⁵ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 49. oldal

⁵⁶ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 57. oldal

Dorothea főhercegnőnek, Rimely Mihály főapátnak, Kempen altábornagynak stb.), s kéréseinek kielégítésére (szellemi és anyagi támogatás, a „szótármunkálatokhoz” szükséges nyelvészeti források, fordítanivaló, szépirodalmi művek). Kérésére gróf Teleki József, az Akadémia elnöke is latba vetette tekintélyét (levelei számos nagyméltóságú és katonai vezetőnek, köztük Windischgrätz hadseregparancsnoknak, Geringernek, a III. hadsereg parancsnokának, báró Anton Csorich hadügyminiszternek). „Itt létem alatt a pápai Nuncius illető helyen közbevetette magát érettem, és Róka kanonokért; ennek sikerült várfogság helyett kolostorba jutni, én pedig elmellőztettem.”⁵⁷ – írja Czuczor 1850. április 9-én Bécsben kelt levelében. „Ha ügyem a mostani ütemben megy tovább, akkor hónapok múlnak el, míg a „lenni vagy nem lenni” eldől.” – szavai *árulkodóak*: Kazinczy 1790-ben fordította először magyarra a Hamletet...

Barátai sikerrel járnak, Czuczor Pesten maradhat, hogy a szótáron dolgozhasson. A Czuczor iránti nagy szeretet mutatja, hogy Görgey katonái az elsők között szabadítják ki. Teleki József gróf leveléből: „1849 májusában, Buda ostromakor a honvédek betörték a kaszárnyába, ahol Czuczor fogva volt, kéréssel és könyörgéssel a jelenlévő császári katonai személyeket a mézszárlástól megmentette: de celláját csak akkor hagyta el, mikor két magyar kormánybiztos onnan kivezette. Ekkor rossz egészségének ápolása miatt a tihanyi kolostorba vonult vissza s a császári hadsereg újbóli bevonulása után, azonnal önként jelentkezett és tért vissza börtönébe.”⁵⁸ Czuczor maga pedig így panaszkodik barátjának „én Buda ostrománál egy császári tisztet (Simmedich) és a József kaszárnya törzsfoglarját, Carl Kargert a benyomuló honvédektől megvédtem, drágaságaikat megőriztem és az utóbb nevezettet még a vésztörvénytörvényszék elől is megmenekítettem. Ha gonosz vagy elszánt fanatikus vagyok, ne lett volna alkalmam elbizakodottnak lenni és magamat megbosszulni?”⁵⁹

„Köztünk az a hír terjedez, hogy egy pár nap múlva Pozsonyba megy a Central-Comissio, s hogy minket is elvisznek innen. Ez volna gyöngye egészségemre nézve a legnagyobb csapás!”⁶⁰ – ezt már szintén fogságból írja 1850 márciusában, februárban Neugebaedéba, majd Bécsbe, végül pedig Kufsteinba szállítják. Czuczor igen beteg, görcsök, csúz, lép- és májbaj, szembetegségek gyöttrik. Humorát azonban fájdalmai ellenére sem veszíti el, ahogy az a következő idézetből is kiderül: „Jelenleg erős influenza is kínoz. Nem lehet semmi sem rosz-

⁵⁷ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 58. oldal

⁵⁸ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 61. oldal

⁵⁹ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 64. oldal

⁶⁰ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 50–51. oldal

szabb, mint egy tavasz Tirolban; naponta eső vagy hó. A jó Isten ezt a klímát ama embereknek teremtette, akik vakító sörgőztől és sűrű álszentségtől körülvéve, a jótékony világosság sugarairól szorgosan lemondanak. Jól láthatod, hogy rosszkedvű vagyok, mert még az elemek ellen is hadakozom.” Állandó anyagi problémákkal küzd, hiszen rabságának valamennyi költségét neki kellett fizetnie „Kérlek Téged, a bért fizesd ki az előlegből és a bérletet mondd fel, mert csak az Isten tudja, mily sokáig kell még ingyen szükséglakásban laknom.” Barátai nagylelkűen támogatják „Bártfay barátunkat és jószívű feleségét udvariasan üdvözlöm. Ami pénzt ő küldött, az megérkezett. Szétosztásáról legközelebb részletes tudósítást adok.”, s ő sem feledkezik meg róluk „Üdvözetem nejednek és barátainknak, Szilassy, Szontagh, Bajza, Vörösmartynak”.⁶¹

Rendtársai közül azonban sokan elfordulnak tőle, hazaszeretetét túlzónak tartják. „Czuczor mindenesetre vigyázatlan, fanatikus magyar, magának és társulatának bajt okoz.” – írta Pethő Damján perjel.⁶² Czuczor ekként kesereg Toldy Ferencnek „legsomorúbb helyzetemben tapasztaltam, hogy egy barát nagyobb érték, mint egy raj olyan emberekből, akiket testvéreknek – az Atyára való tekintettel – kellene nevezni.”⁶³ „Arról is gondoskodnom kell, hogy a fogságban is élhessek. Mártonhegyről nem akarok semmit sem tudni; ők engem szégyenletesen megaláztak és az akció ellenakciót szül.”⁶⁴ „A martinhegyi konvent [Pannonhalma] negyedik felhívásra 100 pengő forintot küldött, azzal a határozott gondolattal, hogy az az összeg egy teljes évre elég legyen. (...) Fogságomban soha nem voltam így elkeseredve, mint ezzel az alamizsnával. Amit a kincstár a vagyontalanoknak ad, az évenként több mint 100 forint. Ezt oltártestvéreimtől nem érdemeltem meg. Ameddig nevemre büszkék voltak, dacára jó keresetnek, a kétszeresét adták ennek; most, szomorú helyzetemben elhagynak engem. 'Amíg szerencsés voltál, sok barátot számláltál.'”⁶⁵

Egyik kedvencem Rosenberg Honórnak 1851. május 14-én írt levele, melynek már első sora jelzi a levél fergeteges stílusát: „Kedves barátom, Nem mint pannonhegyi Perjelnek, de régi Honóromnak írok, hanem érthet belőle a Perjel is...” (*A levél teljes terjedelemben elolvasható a Függelékben.*)

⁶¹ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 75. oldal

⁶² Solyos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 182. oldal

⁶³ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 72. oldal

⁶⁴ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 75. oldal

⁶⁵ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 70. oldal

Habár háborog és némely rendtársára is neheztel, szívében megmarad Istenbe vetett mély hite, amint arról a következő idézetek is tanúskodnak: „Isten ítéletétől nem rettegek, ettől rettegjenek a gonosztevők, én az nem vagyok.”⁶⁶ „A többit Istenre bízom, ki úgy hiszem el nem hagy.”⁶⁷ „Csak arra kérem az Istent, hogy erőt, egészséget, és béketűrést adjon a szigorú csapás elviselésére.”⁶⁸

„Napról-napra mindig jobban meggyőződöm, hogy egy elszánt ellenfelem van, aki mindenhol utamban áll! Nos, rendben van! de én mindig azt hiszem, hogy végül nem az ő akarat, hanem egy felsőbb lényé teljesül. (...) Az is igaz, hogy itt is egyoldalú munkát tudok csak végezni a szükséges segédforrások nélkül és az irodalmi beszélgetéseket nélkülözve. Ami eszembe jut, azt azonnal feljegyzem. Egyébként a kis mű Tacitus-tól „De moribus Germanorum” már magyarra fordítva készen van.”⁶⁹

Czuczor a rossz körülmények, betegségei ellenére sem hagy fel a Nagy Szótár munkálataival, verset azonban nem ír, ahogy Toldynak írja „Ami a költészetet illeti kedves Barátom, nem rendelkezem a madár kedélyével, mely a kalitkában éppen úgy énekel és repked, mint a szabadban, árnyas ég alatt vagy zöldben. Amennyiben a gúzsbakötött szárnyaim megoldódnak, úgy líráim újból hangzani fog. Egyetlen költeményemért, melyet szorongó kedéllyel és nyugtalan lélekkel írtam... megbűnhődtem.” Fogsága alatt csak egy verset írt, *A rabság*. Sokak szerint ez a Czuczor-életmű leglíraibb darabja, s vannak, akik az „égnek angyalát” Toldy Ferencnével azonosítják (Horváth Károly: „az őt előzőleg a pesti Újépületben titkon meglátogató honleányra, Toldy Ferencnére emlékezik, akinek emléke keserű fogságában szerelmi rajongássá mélyült a költő lelkében.”). Kedves kis történet maradt ránk még Czuczor pesti rabságának idejéből, Toldyné látogatásairól, mely *elolvasható a Függelékben*.

„A legnagyobb örömmel tudatlak, hogy az etymológiában meglopó felfedezéseket csináltam és igen sok jegyzet van birtokomban. De mit használ mindez, ha nem tudom tovább fejleszteni és rendszerezni, miután a szükséges segédforrások nem állnak rendelkezésre. Oh! csak tudnék veled, Fogarassyval és Regulyval tárgyalni!”⁷⁰ „Az etymologiai rapszódiaim, sok

⁶⁶ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 51. oldal

⁶⁷ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 54. oldal

⁶⁸ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 58. oldal

⁶⁹ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 59–60. oldal

⁷⁰ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 63–64. oldal

széljegyzettel, 160 ívre növekedtek. Elég vetés, de hogy aratásig elég érettek lesznek-e, azt a sors fogja eldönteni.”⁷¹

Szüntelenül várja a szabadulást, „egy másik országba vágyom”⁷², s örömmel üdvözli, mikor végre újra magyarul levelezhet „Új korszakba léptünk, magyarul írok. Jobb is, mert a német írásban, tudom annyi bakot lőttem, hogyha boldogult Adelong szelleme tudná, kitagadna collégaságából. Azután, mi tagadás benne, szívből és kedéllyel csak azon nyelven tudok írni, melyet anyám ajkairól tanultam.”⁷³

„A hazafi kötelessége minden más munkásságot háttérbe szorított”

„Az 1846/47-es tanévtől kezdve három évig dékánként az egyetem bölcsészkarán.” – írtam – ezen feladatából a szabadságharcban való részvétele miatt eltávolították.

„Az ő hazafisága feltűnő tetteiben, hangos szavakban nem nyilatkozott meg; ott volt elrejtve szíve mélyében, mint a természet rendje szerint anyjától örökölt adomány; de mikor kellett, a nagy és nehéz időkben, látszólagos álmából mégis öntudatra és tette ébredt. Jedlik élete folyamában is volt idő, melyben a nemzet sorsa iránti aggodalom minden más gondolatot, a hazafi kötelessége minden más munkásságot háttérbe szorított. Akkor volt az, amikor 1848. március 15-én mint a pesti egyetem bölcsészeti karának dékánja, ezeket írta be a kar naplójába: „Mindenki érzi, hogy ily mozgalmak között valamint az egyetemi tanárok, úgy egyetemi ifjúság közönyös állapotban nem maradhat”, és más helyen: „azon fontos és Magyarország történetében időszakot alkotó események tekintetéből, melyek e folyó hó 15-ik és következő napjaiban fejlődtek ki, ezen napló is ennek utána magyar nyelven vezetetik.”

„Az elnyomatás idejében, amikor azt nem jó szemmel nézték, módot talált rá, hogy a magyar fiúkat magyarul tanítsa.” Nem törték meg, saját költségén tankönyvet jelentetett meg 1850-ben *Természettan* címmel (mindezt egy hiánypótló sorozat első kötetének szánta, de „a közoktatás körülményei annyira megváltoztak”, hogy ez mégsem valósulhatott meg).

Jedlik még pozsonyi évei alatt fizikatankönyvet kezdett írni latin nyelven, ezzel azonban felhagyott, „mert reményt látott arra, hogy az iskolában a latin nyelv helyett az anyanyelvet vezetik be. Az egyetemre való kinevezés után két évvel (...) az alulírott – bár a hiábavaló latin

⁷¹ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 65. oldal

⁷² Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 63. oldal

⁷³ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 77. oldal

munkája feletti némi keserőséggel – arra határozta el magát, hogy ismét megírja a fizikatan-könyvet, de már népnyelven...⁷⁴

„Ütött a menekvés régen várt órája”

Pest, 1851. május 22. A Toldy Család – Czuczor Gergelynek: Kufsteinba!

„Ütött a menekvés régen várt órája,/ Hull ajtódrul a zár, a bilincs, kezedről:/ Foszoljék emléke is megtört szívedről,/ Nagy szenvedő, s repülj sóvár karjainkba!/ Vár a nemzet, a hon s minden jó barát:/ De nem hőbben senki, mint e hív család. Aláírások: Toldy Ferencz, Toldy Augustza, Toldy Izabella, Toldy Irma, Toldy Ida, Toldy István, Toldy Augustza, Toldy László, Toldy Ilka⁷⁵

„Mielőtt Czuczor elhagyta Kufsteint, meglepő kívánsággal kereste fel a foglárt. Azt kérte, hadd vihesse magával – bilincseit. „Örüljön, hogy megszabadult tőlük!” – volt a várható felelet. „Emlékül akarom adni egy jó asszonynak” – magyarázta. Mivel azonban a bilincs is kincstári állományba tartozott s így a foglárnak azzal is el kellett számolnia, Czuczor pénzen megváltotta, s végül is – hálája jeléül – Toldy Ferenc feleségének ajándékozta.”⁷⁶

Haladvány, delej, higany és eredő

„Szeretett Hallgatóim! Legelőször is honi nyelven szólítom Önöket, hogy e gyűlhelyükön is otthonosan érezhessék magukat, és éldelhessék azon örömet, melyet minden honát szerető magyarnak éreznie kell. Már nem elégséges csak születési hely tekintetéből magát magyarnak vallani, hanem nyelv tekintetéből is történendő magyarosítás a jelenkor szelleme által kérlelhetetlenül szorgalmaztatik...”⁷⁷ – köszöntötte hallgatóit 1845. október 8-án az egyetemi tanévnyitó ünnepségen.

„Az önzetlen hazaszeretet” már régóta indította arra a jeles tudóst, hogy magyarul oktassa tanítványait (azok lelkes helyeslésétől övezve). Az oktatás mellett Czuczor buzdítására kiadta a *Kidolgozott műszavak* című könyvecskéjét, 2014 újonnan alkotott vegyi, fizikai és matematikai szakszóról mondott szakvéleményt, saját ajánlataival megtűzdelve: Jedlik alkotása többek között a *dugattyú*, melyet az akkoriban használatos *köldök* és *ramács* szavak helyett javasolt, a *higany* a *kéneső* helyett, a *huzal* a *drót*, a *röppentyű* a *rakéta*, *horgany* a *cink*, *irla* a

⁷⁴ Idézetek Jedlik Ányos önéletrajzából – Sólymos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 256. oldal

⁷⁵ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 81. oldal

⁷⁶ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 35. oldal

⁷⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyor_09794_bences_gimnazium_09875_1935/?pg=59

grafit, ill. *méreny* az *arzén* ellenében. Neki köszönhetőek még a *merőleges*, *tehetetlenségi nyomaték*, *eredő erő*, *hullámtalálkozás*. Előszeretettel alkalmazta a Bugát Pál által alkotott *delej*, *délej* szavakat a mágnes elnevezéseként („dél felé mutató”).

Találmányainak érdemtelen sorsa talán jól jellemzi mind a magyar nemzetet, mind Jedlik Ányos, a tudományában végletekig szerényen munkálkodó fizikust, a „régiságú”, tisztességes embert. Kevesek tudnak Jedlik ún. rezgési készülékéről, mely a bankjegyhamisítást ellen biztosít (bár ő nem efféle célra szánta készülékét, hisz „többféle mozgás eredőjét lerajzoló gépezetet” tervezett), ill. villanymozdonyáról.

Jedlik sosem akart híressé vagy gazdaggá válni, MTA-tagságát a magyar tudomány óriási elmaradásának leküzdésére használta. Bár az öngerjesztés elvét jóval Siemens előtt megfogalmazta, elsősege csak halála után vált elismertté (bár leltárba csak 1861-ben vette a már 1859-ben elkészült dinamóját, még e későbbi dátum is egyértelműen mutatja Jedlik elsőségét Siemensszel szemben).

Öregségére visszavonult szeretett városába, Győrbe, tizenhét évet élt itt visszavonultságban, s „ugyanabban a szobában, amelyben mint fiatal tanár is lakott.”⁷⁸ Fogadta volt tanítványait. Eötvös megemlékezésében kedves jellemzés található az idős Jedlik atyáról, melyet *a Függelékben* idézek.

Mikor meghalt, nem maradt utána vagyon, csupán rengeteg levél és feladóvevény, melyek hirtelen támadt szűkölködő rokonokról és Jedlik jószívűségéről árulkodnak.

Önéletírását ekképp írta alá: „*Jedlik Ányos s. k. O.S.B. áldozópap a Pesti Egyetemen a fizika nyilvános, rendes tanára.*”⁷⁹

Az a híres „CzF.”...

Kicsi korom óta hallom ezt a címet – kicsi korom óta „szimpatizálok” vele...

Ízelítő a szótár jelmagyarázatából (én már ettől „elolvadok”): „határtalan mód, igehatározó, kicsinyező, kötszó, magashangon, mélyhangon, mivellető, önható ige, öszvetett, parancsoló mód, vesd öszve”...

Habár meglepő, ha John Ronald Reuel Tolkienhoz hasonlítom, mégis szükségem van erre, ha Czuczor Gergely nyelvi érzékét jellemzem (no meg így legalább egy másik „szívem csücskét” is megemlíthetem). Nem Tolkienhoz, a Nagy Mesélőhöz, hanem Tolkienhoz, az Oxford University szeretett tanárához, az elkötelezett katolikus tudóshoz, s leginkább a nyelv-

⁷⁸ Sóllymos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 257. oldal

⁷⁹ Sóllymos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 – 256. oldal

vek szakavatott ismerőjéhez, szenvedélyes (megszállott) szerelmeséhez hasonlítom őt. Gyakran mondogatjuk édesanyámmal (aki magyar szakos tanárként szintén betűkkel és versekkel „bűvölt” ember), hogy Tolkien művei csak egyféleképp sikerülhettek volna jobban, ha magyarul írja őket... Saját nyelvi megteremtésekor Tolkien professzor olyan szavak megalkotására törekedett, melyek már csupán hangalakjukkal is sejtetik jelentésüket (*lóme – homály, aglar – ragyogás, anca – állkapocs, band – börtön, dagor – csata...*), szóalkotásaiban előszeretettel használta a gyökrendszert... E kettő jellemzője magyar nyelvnek (ld.: hullám, csillag, szellő, surran, morran,...) is, s gyakran taglalt, kedves témája Czuczornak. Talán kellő képzettség nélkül, csak magánvéleményként írhatom, hogy érdemes volna munkájával és elméleteivel többet foglalkozni, s nem az „ősmagyarászoknak” hagyni azt, nem „délibábos” nyelvészetként kezelni, de végre tudományos kérdésként foglalkozni a magyar nyelv egyértelmű mélyről és régről fakadó jegyeivel, rendszereivel és „láttató” erejével. (*A reményt adó kezdeményezésekről, a szótár történetéről, kritikáiról és modern kutatásokról a Függelékben bővebben is beszámolok.*)

„Akinek csak a ruhája fekete, de a lelke fehér”⁸⁰

Így köszöntötte őt egy alkalommal barátja, Kazinczy...⁸¹

Valósággal lenyűgöz költői nyelvének könnyedsége, „ízessége”. Talán furcsán hangzik, mégis, jellemzésekor azt mondom, rímei, képei szinte „bugyognak”, oly könnyen, játékosan gördülnek ki tolla alól. A magyar nyelv hangulatfestő és hangutánzó lehetőségeit teljességgel kihasználva írja valamennyi művét, legyen az akár vers, akár próza.

Különösen is kedves számomra Czuczor humora, melyet költeményeiben is gyakran megcsillant (kiváló példaként, íme: A „redoute” vigarda legyen-e? vagy mi?; A pálinkaivás ellen; s az Egy versfaragóra címmel írt verse), s melyet fogsága idején sem veszített el, ahogy az leveleiből is láthattuk, ez a tiszta, őszinte derű, s mély istenszeretete volt élete valamennyi percére jellemző, egy nappal halála előtt „egy ferencrendi atyánál meggyónt, misézett, délben még a piaristák vig társaságában vendégeskedett.”

Nagy örömmre szolgált e két – számomra igen kedves – ember életével, munkásságával foglalkozni. Úgy érzem, mintha elfeledte volna őket az utókor, s ezzel valami egészen fontosat feledtünk el...

⁸⁰ <http://www.magyarKurir.hu/hirek/hirek/gazdag-programsorozattal-unnepli-czuczor-gergely-emlekevet-gyorbences-gimnazium>

Kicsi korom óta hallom mindkettőjük nevét – kicsi korom óta szimpatizálok velük. Édesanyám, nagybátyám is (ő a bencésekénél) Győrben tanult...

Édesanyám az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanulójaként – én pedig vele még kisgyermekként – ugyanabba az épületbe járt, ahol Jedlik is oly sok évet töltött...

Öt éve Pesten járok iskolába, gimnáziumunk utcája kifut a Czuczor utcára...

Minden évben ellátogatunk Komáromba, kezdetben édesanyám nekem, majd én a nagyobbik húgomnak, most pedig már ő a legkisebbnek olvassa az emléktábláról „Czuczor Gergely (1800–1866) költő, nyelvész, az MTA tagja.”

Írásom zárom, miként Jedlik Ányos tette a sajátjaival: „*Gloria in excelsis Deo, psalmum dicite, nomini eius!*”

Függelék

Versösszehasonlítás:

Czuczornál: „Mindkettejük oly deli, s fürge fiú,/ Jó Szondi kegyenczei (...) Öltözteti dúsán a kis fiukat”;

Aranynál: „Két dalnoka is volt, két árva fiú/ Öltözteti cifrán bársonyba puhába”.

Czuczornál: „Drégelyre fel ím Ali küldte követ,/ Zászlósan Oroszfalu papja, siet,/ Néz Szondira búsán a jámbor öreg,/ S hozzája, keservkönyüt ejtve, rebeg”;

Aranynál: „...S hogy feljöve Márton, az orosz pap,/ Kevély üzenettel a”.

Czuczornál: „Álgyuk törik újlag a falakat,/ S már külsejük össze halomra szakadt,/ Lobbot vet a vár magas ormozata,/ S a láng harapó dühe szertehata.”;

Aranynál: „Hadd zúgjon az álgyu! pogány Ali mond,/ És pattog a bomba, és röpked a gránát;/ Minden tüzes ördög népet, falat ont:/ Töri Drégel sziklai várát.”.

Czuczornál: „,,Drégel közepén sűrű füst gomolyog, (...) Mindent megemésztete Szondi vele,/ Amely javat ott takarítva lele./ Majd kardot emel,/ Ménólba megy el,/ Nyerges Daliját üti szügybe,/ A többit is átdöfi rendbe./ S mond: "Földiimet soha, Szondi lován/ Ülvén, ne kerítse, ne üzze pogány.”;

Aranynál: „A vár piacára ezüstöt, aranyt,/ Sok nagybecsü marhát máglyába kihordat;/ Harcos paripái nyihognak alatt:/ Szügyeikben tört keze forgat”.

Czuczornál: „Hozzá torolatlanul érni ki mer?/ Földhöz sokat ő fene fegyvere ver.(...) Hajh! Még szive nem, hanem élete fogy,/ S dárdája kezébe szorúlva lerogy.”;

Aranynál: „Hogy vített ezrekkel! hogy vített egyedül! (...) Jó kardja előtt a had rendre ledül,/ Kelevéze ragyog vala balján”.⁸²

Részlet Eötvös Loránd jellemzéséből:

„a Szent Benedek-rend növendékei közé lépett (...). Ez volt a döntő lépés életében. Kezdeté nemcsak tudományos pályájának, hanem egyénisége alakulásának, jelleme fejlődésének is. A rendíthetetlen hit Istenben, a tudományszeretet, a tanítónak soha nem lankadó szorgalma, az embertársainak bajai iránt fogékony jó szív, az önzetlen hazaszeretet, mind olyan vonások, melyek Jedlik jellemében rendjének hagyományos szokásai nyomán indultak fejlődésnek és erősödtek meg. Szerzetesi életéből származott azonban egy nagy hibája is, a félnék

⁸² Az idézetek forrása: <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm#8> és Arany János összes költeményei, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, I. kötet, 335–337. oldal

zárkózottság, amely akadályozta, hogy másokkal érintkezése által tudományos látóköre bővüljön, és hogy viszont ő tudományával másokra éltető hatással legyen...⁸³

Részlet Jedlik Ányos a Zeitschrift für Physik und Mathematik című szakfolyóiratban megjelent cikkéből:

„A szénsavgáz fejlesztésére szolgáló első edénybe beleöntjük a három vagy négy rész vízzel hígított kénsavak bizonyos meghatározott mennyiségét. Ezután porrá tört krétát, örölt márványt, vagy ami sok tekintetből jobb, szitált (fa)hamut annyi vízzel keverjük össze, hogy folyékony pépet alkosson, és ezt ugyanabba az edénybe nyomjuk egy erre a célra való dugattyúval. Miután a fejlődő gáz a levegőnek legnagyobb részét egy szabad nyíláson át kihajította, az edényt légmentesen lezárjuk. A hamunak többször megismételt adagolásával a szénsavgáz az első edényből átnyomul a másodikba egy olyan csövön keresztül, amely a második edény aljáig ér. Ez a második edény szódának vagy hamuzsírnak oldalát tartalmazza, amely a gázt a netalán magával szállított kénsavgőzöktől megtisztítja. Az így megmosott és sűrített szénsavgázt egy csap megnyitásával tetszés szerint lehet átérésztetni egy harmadik hengeres edénybe, amelyben a telítésre szánt víz van. A kézzel mozgásban tartott edényben a vízgázt könnyen elnyel. Az elnyelt szénsavgázt a hamunak adagolásával addig pótoljuk, míg a kénsav azzal telítetté nem válik. Ennek megtörténte után az első edény alján lévő csapot megnyitva a mész- és káliumszulfátot sűrített szénsavgázzal kinyomatjuk és az edényt újra megtöltjük...⁸⁴

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók nagygyűlésén így beszélt Jedlik a szódavízről:

„Bátor vagyok tehát t. gyülekezetnek ezennel kétnemű savanyú vizet bemutatni. Egyik palaczkban foglaltatik a savanyú vizeknek legegyszerűbbike, mellyben a közönséges vizen, és avval egyesült szénsavon kívül semmi más ásványos rész nem találtatik. Ezen víz nagyobb mértékben bírja magában tartani a szabad szénsavat, mint az, mellyben a szénsavon kívül még többféle savak is felolvadvák; s azért azon csípőssége, mellyet a pezsgő borban kedvelünk, nagyon kielégíthető; pohárba töltetvén szüntelen szénsav buborékokat hány, még a szénsav nagyobb része el nem röpül; legjobb tehát a poharat azonnal, hogy megtöltetett, ki is üríteni, különben a víz sokat vesztene kellemes csípősségébül. (Itt köz tapasztalásul az említett vízbül poharak töltettek). (...) Talán azon betegségekben sem lenne céliránytalan ital, mellyekben a szénsav által történendő izgatás a belső részekre jótékonyan hat. Mondhatom volt alkalmam

⁸³ <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/termesz/fizika/jedlikem.hun>

⁸⁴ http://iparmuzeum.hu/kepek/szakmatortenet_i_elektronikus_konyvtar/Nagy_Krisztina_A_szikvizes.pdf

cholera idejében némelly ismerőseim közül tapasztalni, mennyire epedtek ezen ital után, s nem keveset enyhítettek kínzó állapotukon, midőn az orvos engedelméből vele élhettek. Ily neme a savanyú vizeknek természetben nem találhatik: mert a szénsavval egyesült víz többféle ásványos részekkel érintésben lévén, azokból kisebb vagy nagyobb mennyiségben mindenkor valamit magába vesz.”⁸⁵

Részlet Patsch Ferenc SJ atya Heidegger-tanulmányából:

„Az oktató hivatása nélkülözhetetlen; s a tanári kompetenciára ráadásul rendszerint sok éves elmélyült tanulmányok, és nem egyszer több évtizedes oktatói gyakorlat nyújt garanciát, ami egy diákot ösztönösen is érdekel. Aki pedig *jól* tanít, az soha nem fog visszaélni a tudása nyújtotta előnyökkel tanítványai kárára Sokkal inkább – a tapasztalat szerint – az idő múlásával egyre készségesebbé válik arra, hogy saját maga is tanuljon tanítványaitól. (...) Ezáltal, és *csak* ezáltal tud ugyanis meghívni a tanulásra: a jó tanár éppen *tanulni* képes megtanítani. S ugyan mivel inkább, mint a saját példájával?”⁸⁶

Czuczor Gergely 1851. május 14-én, Rosenberg Honórnak írt levele:

„Kedves barátom, Nem mint pannonhegyi Perjelnek, de régi Honóromnak írok, hanem érthet belőle a Perjel is. Tudósítlak, hogy még tengődöm, és rongyosodom, s ha jóakaróim nem segítettek volna rajtam, már eddig koplalnék, gebednék is. Hosszas hallgatásom oka szívfájdalom. E sorok hathónapos tusakodásomba kerültek. A mardosó gyilkot novemberi hivatalos leveled döfte belém. Küldöttél pénzt, de vele halálos ítéletemet is, mert a mellett, ha több nincs, egy év alatt vagy éhvel kellene vesznem, vagy a férgek ennének meg, vagy az Isten hidege venne meg. Olyan lettem, mint a fancsali feszület, nem a rabság, (mert ezt elbirnám tűrni) hanem vérségem ütötte sebem miatt. Kérlek, többé ne keserítsetek. Ha takarót kérek, ne adjátok azt tövisekkel szegve, s adjatok akkorát, mely tetőtől talpig beföd, ne olyat, mint néhai Drágfi földim köpönyege, mely mind tudod, csak félcombig ért, azután se bélése, se galléra, se ujja, se hátulja nem volt. Csak nem hiszitek talán, mint az egyszeri, mit az egyszeri baka fillentett, hogy Tirolországban a hajnal hájaspirítós, a déli nap káposztás bogrács, s a holdvilág téjfölös túróslepény, melynek neki fekketni, s jól lakhatni belőle, vagy hogy itt gyapjú nő az emberen, mint nálatok a birkán, hogy se fűtött ház, se ruha ne kelljenek? vagy hogy estve csak kinyúl az ablakon, levesz egy ragyogó csillagot, szegre akasztja, s dolgát végzi nála, s nincsen gyertyára szüksége? Azt gondoljátok, egy ember élete csak gombház, ha

⁸⁵ http://mek.oszk.hu/00500/00567/html/v_mons3.htm

⁸⁶ Patsch Ferenc SJ: Mít jelent gondolkodni?, A SZÍV, 102. évfolyam 9. szám, 14. oldal

leszakad lesz más? Ha úgy van, oda neki! Több elveszett Koronczónál. (Szívem belsejében dörgő Philippicák kavarnak, de) rövidre fogva tollamat, hogy meg ne szaladjon, mint a vérig sarkantyúzott mén, mely vagy szorongatóját dobja le, vagy a körül állók szemébe rúgja a port. Okos ember kevésből is sokat ért. Isten veled, Kufstein, máj. 14. 1851. barátod Gergely

U.i, Ha írsz, kényesen bánj velem, mint tojással, hogy szét ne pattanjak; különben hagyj abba.”

Kedves kis történet Czuczor pesti rabságának idejéből:

Kedves kis történet maradt ránk még Czuczor pesti rabságának idejéből „Toldyné édesanyja birtokolta a jónevű „Tigris” szállót. Második férje orvos volt, akit a pesti társaságban német-vers-rögtönzéseiről ismertek. Történt, hogy a doktor-fogadáséknál társaság gyűlt össze. A fogadáson a ház leánya is megjelent férjével, Toldy Ferencsel. A meghívottak között volt egy katonatiszt is, aki az Új-épületben teljesített szolgálatot. Társalgás közben szenzációnak szánt történetbe kezdett: „Van most megint egy érdekes foglyunk, aki költő és pap.” – „Czuczor Gergely?” – kérdezte az egyik magyar vendég. – „Az” – felelte a tiszt s mohón fűzte hozzá, amiért a történetbe kezdett: „Szép fiatal nő jár hozzá, valószínűleg valami gyöngéd viszony... De támadt az a gyanú is, hogy politikai küldetésben jár be hozzá. Ezért el van határozva, hogyha újra bejő, levetkőztetik s megvizsgálják, nincs-e nála valami gyanús irat?” – A még első kézről értesült Vadnay Károly így folytatja: „S ezt hallotta Toldyné, a ház leánya. Mélyen elpirult, hogy ily gyanúba jöhet s erélyesen szólalt föl: – Segéd-tiszt úr! Annak a nőnek Czuczor Gergellyel nincs semmi gyöngéd viszonya. Annak a nőnek férje van, akit szeret és becsül. Erről biztosíthatom, mert az a nő én vagyok! A katonatiszt hüledezve kért bocsánatot a fiatal nőtől, ki hozzátette: – Engemet Czuczorban egy érdekel: sajnálom a szenvedő embert! De midőn ezt hévvel és önérzettel mondta, egyszersmind megijedt, mert most elárulta egy katonatiszt előtt, hogy Czuczor Gergely látogatója Toldy Ferenc neje. Odament a tiszthez és kérte: – Őrizze meg a titkot, nehogy férjemnek baja legyen. A tiszt megígérte és szavát lovagiasan meg is tartotta. Toldyné pedig többé nem ment be a fogolyhoz.”⁸⁷

Eötvös Loránd megemlékezéséből:

„Egy rendtársa írja: „Az öreg úr sohasem pihent; mindig tanulmányozott valamely eszközt, vagy olvasott tudományos munkát, mindaddig, míg ágyba nem dőlt. A könyvkereskedők

⁸⁷ Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rabsága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984 – 31–32. oldal

küldték neki az újonnan megjelent fizikai műveket, s ő, minthogy ekkor már lassabban haladt az olvasásban, elkeseredve szokta mondani e könyvekre mutatva: Csak időt is küldenének mindegyikkel. Szíves, udvarias modora dacára megtörtént nemegyszer, hogy ha valamely rendtársa, neki szórakozást szerzendő, egymás után többször is elment hozzá beszélgetni, a látogatás ismétlésekor az öreg úr már türelmetlenül kérdezte: Hát az úrnak soha sincsen dolga? Nekem sok dolgom van!” Nagygyűléseinkre mindvégig eljárt, s ilyenkor meglátogatta az egyetem fizikai intézetét is; régi barátait, az ő kedves eszközeit nézegette meg; később már alig ismerte meg a legtöbbet; csak egy érdekelte mindvégig, a csöves villámszedő. Ezzel bajlódott ő legtöbbet, ez volt legkedvesebb gyermeke. Részt vett rendszeren nagygyűlési lakomáinkon is, ahol tudóstársunk, György Endre szokott az öregekre s közöttük reá pohárköszöntőt mondani. Kedélyesen mulatott ilyenkor közöttünk, csak egy panasza volt, hogy a mai fiatalok nem tudnak már fennhangon beszélni, és hogy a szakácsok nem tudják már puhára főzni a húst. Egyébként meg volt elégedve a világ folyásával.”⁸⁸

⁸⁸ <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/termesz/fizika/jedlikem.hun>

Források

- Hegedüs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka – <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/>
- Prof. Dr. Cs. Varga István: Czuczor Gergely – a hazaszeretet bencés példaképe – <http://bdgyegyor.hu/15-hires-bencesek/77-czuczor-gergely-osb>
- Nagy Mária: 215 éve született Czuczor Gergely – <https://www.gyoriszalon.hu/news/4613/66/215-%C3%A9ve-sz%C3%BCletett-Czuczor-Gergely>
- Sóllymos Szilveszter OSB: Ezer év száz bencése, Pannonhalma, 1997 (pl.: Idézetek Jedlik Ányos önéletrajzából)
- Náday Károly – Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinban; Czuczor Gergely rab-sága; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1984
- <http://czuczor.oszk.hu/elobeszed.php>
- Czuczor Gergely versei (Baróti Szabó, Öröm és bú, Hunyad, Kölcsey Ferenc sírjánál, Kisfaludy Károly sírjánál, Ítélszék előtt, stb.) – <http://mek.oszk.hu/04700/04768/04768.htm>
- Eötvös Lorándnak a Magyar Tudományos Akadémia közülésén Jedlik Ányos emlékezete címmel elhangzott emlékbeszéde, mely az Akadémiai Értesítő 1897. évi 8. kötetének 6. füzetében jelent meg (Eötvös Loránd tudományos és művelődéspolitikai írásaiból, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.) – <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/termesz/fizika/jedlikem.hun>
- Horváth Árpád, A megkésett világhír, OKTESZT Kiadó, Nyíregyháza, 1995
- Velner András: Jedlik Ányos, Elektra Kiadó, Érd, 2008
- Radnai Gyula: Jedlik Ányos – http://mek.oszk.hu/00500/00567/html/v_mons3.htm
- Magyar Nagy Lexikon Czuczor Gergely, Jedlik Ányos és kállai kettős szócikke, Magyar Nagy Lexikon Kiadó, Budapest, 2000
- Wikipédia Czuczor Gergely és Jedlik Ányos szócikke (nem elsődleges használattal, s nem kizárólagosan)
- Hámori József: Az anyanyelv szerepe a magyarság jövőjében, Új Ember Hetilap, 2009.09.27. – <http://ujember.hu/hamori-jozsef/>
- Arany János összes költeményei, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, I. kötet, 335–337. oldal
- http://iparmuzeum.hu/kepek/szakmatortenet_i_elektronikus_konyvtar/Nagy_Krisztina_A_s_zikvizes.pdf
- http://folkradio.hu/radio/album/felvetel/14304/fuj_suvolt_a_matra_szele
- <http://csemadok.sk/files/2013/07/Moser-Zoltan-Korulvesznek-engem-a-dalok.pdf>
- Várszegi Asztrik OSB: Jedlik Ányos halálának 100. évfordulójára: <http://fizikaiszemle.hu/archivum/fsz9512/vsza9512.html>
- Barkó Ágoston OSB: Bencések Győr város kulturális életének szolgálatában a 20. században 399–414. oldal
- <http://cultura.hu/kultura/a-foti-dal-tortenete/>
- Kaba Eszter: Fáy András baráti társasága – A reformkori Pest egyik társaséleti központja c. tanulmánya – http://old.bparchiv.hu/id-873-kaba_eszter_fay_andras_barati.html
- https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyor_09794_bences_gimnazium_09875_1935/?pg=59
- <http://www.magyarKurir.hu/hirek/hirek/gazdag-programorozattal-unnepli-czuczor-gergely-emlekevet-gyori-bences-gimnazium>

Képek forrása

- Czuczor Gergely és Jedlik Ányos szobra: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A9chenyi_t%C3%A9r_\(Gy%C5%91r\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A9chenyi_t%C3%A9r_(Gy%C5%91r))
- Jedlik Ányos fiatalon: <http://www.feltalaloink.hu/tudosok/jedlikanyos/html/jedanyindex.htm>
- Czuczor Gergely portréja: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/15.html>
- Gácsér Leó portréja: <http://collections.osb.hu/cgi-bin/targy?targy=668&kep=52>
- Jedlik Ányos kísérleti naplója: <http://mek.oszk.hu/03200/03286/html/tudos1/radnai.html>
- Fáy András társasága: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00033/kaba.html>
- Jedlik Ányos forgonya: <http://epa.oszk.hu/00700/00775/00027/143-163.html>